

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І
МИСТЕЦТВ
ІНСТИТУТ ПРАКТИЧНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА АРТ-МЕНЕДЖМЕНТУ
КАФЕДРА МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр» на тему:

**ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ**

Виконала:

студентка 4 курсу, групи БМЕ-21-9з
спеціальності 023 «Образотворче
мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація»

Спіцина Злата Володимирівна

Науковий керівник:

Магістр мистецтвознавства,
старший викладач кафедри
мистецтвознавчої експертизи
Долеско Світлана Валеріївна

Рецензент:

Дипломна робота допущена до захисту перед ДЕК рішенням кафедри

Протокол № _____ від « ____ » _____ 2023 р.

Завідувач кафедри _____

(посада, наук. ступінь, наукове звання, прізвище)

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Мистецтвознавчу експертизу використовують не тільки для виявлення підробок в мистецькій справі, але й з метою розкриття різних питань, що виникають при переміщенні культурних цінностей, атрибуції, виявлення фальсифікацій, реставраційних втручаннях і навіть кримінальних порушеннях. Актуальність цієї теми виникає при рішенні ввезення, або вивезення предметів культурної спадщини, при встановленні ціни на антикваріат, збереженні національних пам'яток. На сьогоднішній день такі рішення є принципово важливими, коли йдеться про воєнний стан. Збереження українського надбання та створення нових мистецьких течій, пов'язаних з силою і самобутністю українського народу, мають окреме значення. В дослідженні розглянута історія мистецтвознавчої експертизи, проведена систематизація наукових робіт. Присутні й приклади різних особливостей проведення експертизи, дослідження живопису, різних пам'яток, становлення мистецтвознавства, дослідницька література.

У роботі використано праці, що вплинули саме на розширення фахівців цієї сфери, допомогли експертам більш вузьких напрямлень, в тому числі і методистам. Дослідники активно використовують і потребують цих знань. Тобто робота спрямована дати загальне поняття мистецтвознавчій експертизі, на розкриття та оцінку вищезазначених предметів і творів для підтвердження характеристик, які їм приписують. Робота розділена на 2 основних розділи. В першому ми знайомимось з історіографією і джерельною базою, проводимо систематизацію. В другому розкриваємо загальне поняття та описуємо практичну діяльність. Також присутні критерії оцінки, державна експертиза формування документації.

Присутні ілюстрації, як до певних тем, так і до особистих досліджень автора даної роботи. Сьогодні мистецтвознавча експертиза активно використовуються у пошуках істини в українських творах, що на сам перед дає розуміння багатьом речам. Вона допомагає і підтвердженню історичних

фактів, (в тому, що потрібно цінувати зараз), і в тому, як виховувати майбутні покоління.

Ключові слова: мистецтвознавство, експертиза, судово-мистецтвознавча експертиза, формування, систематизація, приклади, застосування.

ANNOTATION

Art history expertise is used not only to detect fakes in art, but also to reveal various issues that arise when moving cultural property, attribution, identifying falsifications, restoration interventions, and even criminal violations. The relevance of this topic arises when deciding the import or export of cultural heritage items, when setting prices for antiques, and preserving national monuments. Today, such decisions are fundamentally important when it comes to martial law. The preservation of Ukrainian heritage and the creation of new artistic movements associated with the strength and identity of the Ukrainian people are of particular importance. The study considers the history of art history expertise, and systematizes scientific works. There are also examples of various features of the examination, the study of painting, various monuments, the formation of art history, and research literature.

The work used works that influenced precisely the expansion of specialists in this area, helped experts in narrower areas, including methodologists. Researchers actively use and need this knowledge. That is, the work is aimed at giving a general concept of art history expertise, at the disclosure and evaluation of the aforementioned objects and works in order to confirm the characteristics attributed to them. The work is divided into 2 main sections. In the first one, we get acquainted with historiography and the spring base, we systematize. In the second, we reveal the general concept and describe practical activities. There are also evaluation criteria, state expertise on the formation of documentation.

There are illustrations both to certain topics and to the personal research of the author of this work. Today, art history expertise is actively used in the search for truth in Ukrainian works, which, first of all, gives understanding to many things. It helps both in confirming historical facts (in what needs to be valued now), and in how to educate future generations.

Key words: art history, expertise, forensic art expertise, formation, systematization, examples, application.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Історіографія формування мистецтвознавчої експертизи	
1.2. Судово-мистецтвознавча експертиза	
1.3. Основи митної експертизи	
РОЗДІЛ 2. ПРИКЛАДИ СТАНОВЛЕННЯ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	
2.1. Туринська плащаниця	
2.2. Креманські скрипки	
2.3. Карта Вінланда	
РОЗДІЛ 3. МЕТОДОЛГІЯ І ФАКТОРИ ЦІНОУТВОРЕННЯ	
3.1. Експертиза ювелірних виробів	
3.2. Експертиза культурних цінностей при переміщенні за кордон	
3.3 Критерії оцінки творів та фактори ціноутворення	
Висновок до розділу 3	
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	
СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЇ	
ІЛЮСТРАЦІЇ	

ВСТУП

Формуванню мистецтвознавчої експертизи значною мірою сприяло становлення мистецтвознавства, як систематизації художніх поглядів в загальному культурному процесі. Комплексне дослідження осмислення художньої діяльності дало поштовх для розвитку та популяризації цінних предметів, картин і інших художніх об'єктів. Якщо брати мистецтвознавство загалом, ми можемо усвідомити саме поняття предмета: Предмет М. складають 3 явища та пов'язані з ними процеси: власне художній твір, його автор (художник-творець) і реципієнт (глядач). Мистецтво визначає багатовекторність і зв'язок, характер із суміжними науками – антропологією, естетикою, історією, психологією, релігієзнавством, соціологією, філософією тощо. Саме з розвитком мистецтвознавства виникла й потреба збереження та реставрації художніх об'єктів. В Україні задовго до виникнення відділів лабораторій, окремі вчені виявили інтерес до матеріалознавчої експертизи творів мистецтва.

Пізнання історії українського мистецтвознавства неможливо уявити без глибокого осмислення становлення феномену харківської мистецької школи мистецтвознавства. Саме тут розвинулись перші паростки комплексних досліджень і осмислення українцями про їх історичне, дорогоцінне надбання.

Актуальність теми дослідження

Мистецтвознавча експертиза має ряд своїх проблем, що пов'язані з кількістю фахівців в окремих дослідженнях, охороні творів і предметів. Протягом культурного прогресу в Україні деякі предмети були знищені, або вивезені, особливо під час воєнного стану. В сучасному законодавстві про переміщення культурних цінностей присутня застаріла інформація. Актуальність полягає у встановленні ціни на антикваріат, залученні експертів з різних форм дослідження і збереженні національного надбання. Необхідність також становлять питання інвестицій у твори живопису та інші об'єкти, що активно досліджуються аналітиками арт-ринку, мистецтвознавцями-

експертами. В дослідженні наведені приклади проведення мистецтвознавчої експертизи, є база для пошуку інформації з різних експертних питань. Важливим є застосування інформації для подальшого вдосконалення чинного законодавства, пов'язаного з мистецтвознавчою експертизою та для тих, хто шукає інформацію для своїх досліджень.

Мета та завдання дослідження

Доступ до історіографії, простеження тенденцій розвитку мистецтвознавчої експертизи, ефективності використання, необхідність її проведення, підготовка та рецензування експертних висновків.

Об'єкт дослідження

Мистецтвознавство в Україні, експертна діяльність, формування мистецтвознавчої експертизи.

Предмет дослідження

Систематизація матеріалів наукових праць пов'язаних з мистецтвознавством. Мистецтвознавча експертиза, сукупність даних.

Структура дипломної роботи. складається зі вступу, 3 розділів, висновків; містить ___ сторінок основного тексту, ___ додатків (якщо будуть). Список джерел включає ___ найменувань літератури. Загальний обсяг ___ сторінок.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія формування мистецтвознавчої експертизи

Один із перших мистецтвознавців в Україні: єпископ Яков Суша, детально описує чудотворну ікону Холмської Божої Матері, перше видання якої датоване 1646 р. Описані пози й характерні жести постатей, емоційний вплив ікони на глядача, встановлено первісні кольори живопису, що на той час перебували під темним шаром забруднень. Та найцікавішим є те, що Я. Суша зазначає стан збереженості ікони — всі ушкодження, завдані їй вандалами, і ретельно описує характер її ран. До ХХ століття мало відомо подібних підходів, але це сприяло виникненню експертизи.

Історичне формування дослідження українського живопису бере свій початок з первісних етапів дослідження, коли намагались отримати дані про той, чи інший твір мистецтва. Формування експертизи розвинулось під впливом багатьох факторів, це і виникнення антикварного ринку, розширення відомостей про історію мистецтва, поява музеїв, вирішення проблем автентичності і охорона та реставрація пам'яток культури.

Дослідження картин та ікон в Україні в ХХ столітті вже дає уявлення про багатовимірність, складну структуру з кожним елементом, який впливає на образ зображуваного. Нині він сприймається не як площина, а багатовимірний об'єкт з безліччю важливих деталей. Такі результати зафіксовані у працях Ю. Гренберга, Ю. Боброва.

Важливий внесок у вивчення творів внесла наукова реставрація, таким чином самостійний і специфічний метод дослідження неодноразово дозволяв побачити недоліки і все додане пізніше, що наближало до уявлення про справжній вигляд об'єкта.

Такі приклади, як вивчення Яковим Суша не було аж до початку ХХ

століття, а потім з'явилась нова плеяда мистецтвознавців. Вони в більшій мірі вибирали дослідження іконографії та історичних відомостей, хоча деякі не втрачали інтерес в особливостях живописної техніки.

В 1908 році Василь Щавинський (1868-1924) опублікував статтю у виданні «Старі роки», де описував матеріали старовинної картини. В. Щавинський захоплювався західноєвропейський мистецтвом і вивчав живопис, основи реставрації та технології картин будучи хіміком-технологом. Він міг вказати походження і часу твору, визначити країну за допомогою обробки дощок і полотен, наводячи приклади відомих французьких праць П. Меріме, Ч. Л. Істлейка і інших західних науковців.

В 1937 році планувалось співробітництво з Українським центральним і Центральним історичним музеєм, та з Херсонським музеєм з питань реставрації розуміючи, що В. Щавинський до цього очолював відділ живописної техніки і інституті археологічної технології, але загибель 1924 р. підірвала всі плани.

До відомих українських дослідників початку 1900-х років входять В. Пещанський, Стефан Таранушенко, Сергій Гіляров, Михайло Драган, Микола Касперович та ін. Володимир Пещанський емігрував до Львова, де почав працювати в Національному музеї. Він представляв детальний аналіз техніки виконання живопису в своїх статтях. Визначивши, що Богородчанський іконостас не тільки написаний самою рукою майстра Йова Кондзалевича, а друга частина виконувалась групою його помічників. В своїй статті В. Пещанський зазначив що у двох іконах Богоматері і Спаса постать дитяти, виконана Кондзалевичем, а лице самої Богоматері він тільки поправляв.

1917 року, в першому варіанті статті «Український іконостас», описуючи копію іконостаса Великої лаврської церкви (мідний складень), С. Таранушенко помітив відсутність рельєфного різьблення по левкасу, тим самим дійшовши висновку що ікона виготовлена другій половині XVII століття. А ось визначення автентичності, виявлення оригіналу, а не копії

вдалося Сергію Гілярову. Характерні розколики – кракелюри на картині, що сіткою вкривають усю поверхню, є ознакою її пізнього створення, а білий, кольору слонової кості ґрунт властивий для німецької школи XVI століття. Були й ті, хто все ж таки настоював на тому, що це італійська копія XVII-XVIII ст. , але для тих, хто бажав доводів, С. Гіляров вказував на сліди олівця, примітні під шаром фарби на ногах і на тілі Єви. Це ознаки активної натури, роботи художника, що шукав потрібного йому контура, - лінії творчого вагання, а не впевнені лінії копіїста.

Інтерес до техніко-технологічного аспекту мистецької спадщини активізувався у XIX столітті у напрямі збирання (перекладу, коментування) та апробації на практиці рецептів зі старовинних трактатів про живопис. Аналітичні методи дослідження окремих творів мистецтва подекуди також застосовувались, але досить рідко.

Дослідження історичних етапів формування та розвитку мистецтвознавчої експертизи зумовлені необхідністю простежити тенденції розвитку, перспективи удосконалення та надати оцінку ефективності використання .

Виникнення та розвиток мистецтвознавчої експертизи нерозривно пов'язується з розвитком мистецтвознавчої науки як самостійної галузі наукових знань в межах якої відбуваються процеси накопичення та розвитку рекомендації, засобів і прийомів, які потрібні для дослідження культурних цінностей, які мають історичну та культурну цінність.

Зародження мистецтвознавчої думки сягає своїм корінням до античності і охоплює всі періоди історії людства. Щоб говорити про сучасний стан мистецтвознавства потрібно розуміти на яких теоретичних розробках ґрунтуються засоби і методи дослідження. Системний підхід до вивчення мистецтвознавства міститься у наукових працях кінця XIX ст. Ш. Бодлера, Д. Рескіна, Г. Вельфіна та ін.

Розвиток мистецтвознавства, як невід'ємна частина естетичного становлення світогляду людства важлива так само як і дослідження окремих творів або конкретного митця.

Зокрема праці таких науковців як О. Бенеша, Д. Дворжака та інших віденських науковців є справжнім центром європейського мистецтвознавства. Тут важливо зауважити, що кафедри мистецтва в Європі були відкриті ще на початку XIX ст.

В Україні центром мистецтвознавчої науки був Харківський університет, в якому розвиток мистецтвознавчої науки був аж до реорганізації в 1920 році. Основним напрямком діяльності харківської університетської школи дослідження пам'ятки класичного, візантійського та українського мистецтва.

Зокрема у дисертаційному дослідженні С.І. Побожого проаналізовані основні напрямки діяльності харківського університету, проаналізовано наукові праці А. Білецького, Ф. Шміта, Е. Микільської. Саме такі дослідження висвітлюють методологічні засади формування мистецтвознавчої експертизи.

Потужна школа дослідження і розроблення методик мистецтвознавчої експертизи формувалась в Харківському університеті в 1805-1920. Загальні методологічні засади можна знайти в працях Є. Редіна, Н. Сумцова та ін. Подальше становлення феномену розвитку мистецтвознавчої школи мало монографічний підхід.

Харківський університет був другим освітнім закладом подібного типу на Україні після Києво-Могилянської академії. Становлення мистецтвознавства припадало на 80-90 роки XIX століття, а розквіт на початок XX. Принципи дослідження мистецтвознавства становило викладання таких предметів, як теорія та історія мистецтв і естетика разом з музеєм красних мистецтв і старовини.

Дослідження творчої спадщини харківського мистецтвознавства проводилось тоді вперше і обумовлене особою мистецтвознавця-творця, чий життєвий шлях часто дає глибше розуміння генезису його творчості.

До наукового обігу джерел про становлення мистецтвознавства в Харківському університеті входять такі імена, що стали підґрунтям – С. І. Побожий, Є. Редін, Н. Сумцов, О. І Кірпічников, Д. І Каченовський та інші, які вклали свій внесок. Тоді вперше почала діяти цілісна картина функціонування науки про мистецтво в Україні.

Вперше розглядались, та аналізувались не тільки праці Ф. І. Шміта, а й теоретична спадщина самого вченого.

Увагу університетському мистецтвознавству приділяла харківська дослідниця А. С. Півненко досліджуючи мистецтво і художнє життя Харкова кінця ХІХ, початку ХХ століття, а І. М. Удріс – віділила фактори проблем становлення і розвитку українського мистецтвознавства.

До свого відкриття, університет придбав колекцію гравюр Ф. Аделунга, що досить довго слугувала посібником для класів українського малювання та малярства. Колекція стала основою музею красних мистецтв, а в 1835 році музей набув значення обов'язкової установи при університетах.

Значний обсяг творів образотворчого мистецтва вплинув на появу каталогів. З кожним випуском ускладнювались завдання, що ставили їх перед собою викладачі. Від простого переліку творів у посібнику, еволюція пройшла до оцінки цілих мистецьких шкіл в останньому каталозі.

Поряд з дисциплінами існували спецкурси, де приділялась увага мистецтвознавчим питанням. Наприклад у О. І. Кірпічникова деякі курси в його викладі ілюстрували засади наукового мислення, одним з перших він звернув увагу на вплив Візантії на розвиток давньоруського мистецтва.

Є. К Редін започаткував своїм приходом систематичне викладання теорії та історії мистецтва. Аналіз його курсу дав змогу проаналізувати давньохристиянську, візантійську історію, та історію Давнього Сходу.

В проблемах становлення мистецтвознавства значну роль відіграли і історико-філологічні факультети, що демонстрували інтерес до національної самобутності народу і історичне минуле України започаткував відтворення художниками національної тематики.

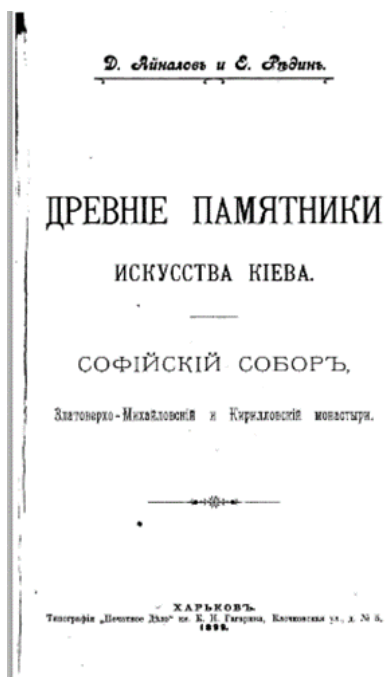
Активізації мистецького життя сприяла інтенсивна діяльність місцевих аматорів мистецтва, організація виставок і проведення їх в багатьох містах України.

Неабиякий великий внесок зробив М. Ф. Сумцов, що займався критикою мистецтва та виступив ініціатором створення художньо-етнографічного товариства Квітки-Основ'яненка (1912-1918). Це пожвавило провінційну історіографію і дало прагнення до вивчення української давнини.

Сумцов М. Ф. сприяв своєю діяльністю поліпшенню охорони пам'яток матеріальної та духовної культури. В його творчому доробку присутні розвідки про Т.Г. Шевченко.

Причетність до національної культури не мало такого значення до другої половини ХІХ століття як після, а вивчення історії мистецтва мало більше епізодичний характер.

Після «великого накопичення фактів» відбулося переосмислення конкретних явищ мистецтва і пам'яток. Наглядно це можна побачити в працях Є. К. Редіна, де з'явилось бажання розбиратись не тільки в стилістиці творів, а й в національній самобутності:

Перші спроби розробки теорії мистецтва належали І. Я. Кроненбергу, що приділяв увагу історизму, естетиці і теорії красних мистецтв. Його бачення йшло врозрід з розумінням мистецтва, як копії дійсності.

Щодо проблем західноєвропейського мистецтва, в Харківському університеті приділяли увагу історії італійського мистецтва епохи Відродження. Вивченням цього періоду займався Д. І. Каченовський, його погляд залишав осторонь стилістичне сприйняття та надавав перспективу історичному й естетичному сприйняттю.

Такими питаннями, як співвідношення літератури й образотворчого мистецтва, питання середньовічного та давньоруського мистецтва. Спроба показати через іконопис вплив апокрифів про Богородицю на поезію, питаннями християнської археології та словесності займався О. І. Кирпічников.

Головною метою своїх досліджень він вважав створення універсальної праці про життя Богородиці у пам'ятках народної словесності і творах образотворчого мистецтва. На його думку, ця праця повинна була поставити цілий ряд проблем, але все таки вона визначилась досить суперечливою. Хоч і питання давньоруського та середньовічного мистецтва знайшли свій відгук у його роботах, їх можна використати здебільшого у написанні синтетичної історії українського мистецтва. О. І. Кирпічников зробив вагомий внесок у формуванні дослідження мистецтва, що в принципі слугувало тогочасному розвитку мистецтвознавства в Харківському університеті.

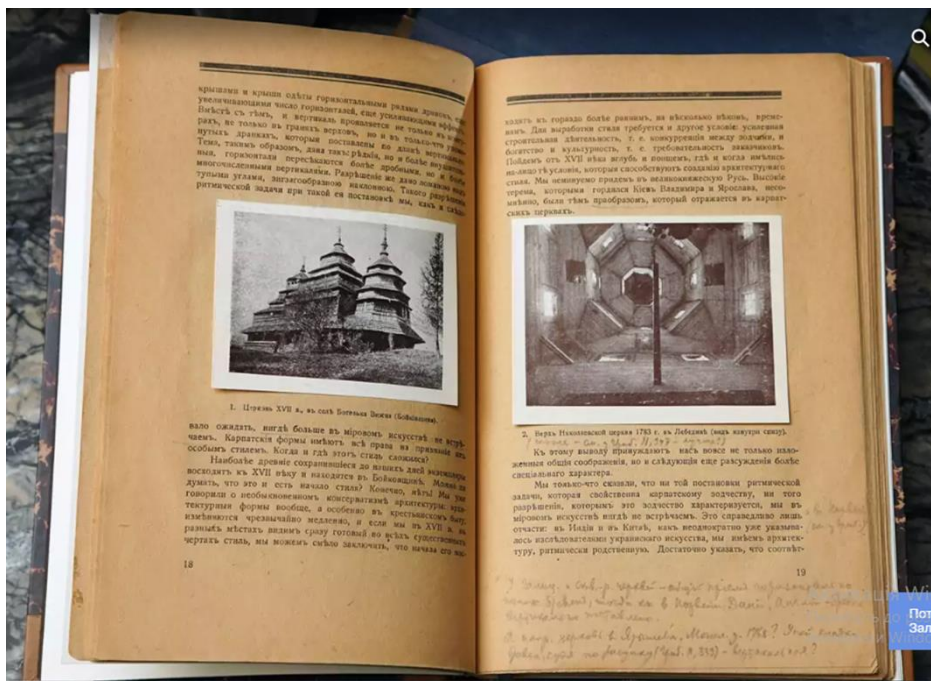
Однією з досить цікавих теорій, була теорія Н. П. Кондакова про причетність Сирії у виникненні візантійського мистецтва. Таку теорію добре розвинув Є. К. Редін, історик і археолог мистецтвознавства. Більше того, приписує Сирію родоначальником візантійського мистецтва. Приклади цьому знаходилися в праці «Сирійські рукописи з мініатюрами паризької національної бібліотеки і Британського музею» (1896) а вирішальні висновки виявилися в рукописах, прикрашених мініатюрами.

Частина праць Є. К. Редіна торкались питання історії візантійської мініатюри. Ці праці досліджені та обстежені археологом в музеях Венеції, Мілану і Флоренції.

Думки вчених у дослідженнях вражали своєю згуртованістю. Розглядаючи перспективи щодо впливу на українське мистецтво, які відзначив О. Білецькій після XIV археологічного з'їзду у відділі церковної старовини, разом з Є. К. Редіним та Сумцовим, визначився вплив Заходу на українське мистецтво та його самобутні риси. О. Білецькій підкрислив важливість наукової атрибуції і вивчення ікони, тим самим дійшовши висновку, що датовані ікони дають орієнтири дослідникам при вивченні тих чи інших пам'яток мистецтва взагалі.

Ф. І. Шміт (1877-1937), визначний мистецтвознавець розробив досить цікаву теорію виникнення українського мистецтва, вона стосувалась не тільки візантійського, але й давньоукраїнського мистецтва.

Праця «Мистецтво давньої Русі-України (1919) відзначилась особливо яскраво такими поглядами. В книзі наведені приклади щодо теоретичних розробок конкретних пам'яток, а проблематика книги торкається досліджень давньоукраїнського і візантійського мистецтва.

На початку книги автор зазначав, як на його очах розвалюється Російська імперія і створюються нові держави, але його погляд зазначав про втрату тих встановлених канонів, що панували на той час і в Харкові, і загалом в Україні, коли створювалась Українська Народна Республіка Рад в Харкові і Автономна Українська Народна Республіка в Україні.

В книзі вперше вставали питання про охорону пам'яток, значення Візантійського мистецтва, архітектуру Софійського Собору, розписи і фрески. Детальний опис і навіть ілюстрації українських церков, як наприклад Церква XVII ст. в селі Бойківщина.

Ілюстрація верхнього купола Миколаївської церкви 1783 р., її ритмічна постанова, що притаманна карпатському зодчеству. Досить цікавим є визначення «українського стилю», що тільки з'являвся на той час. Автор дав таке визначення «...«український стиль» есть не что иное, как древний русский деревянный стиль, формы которого восходят еще в глубину дохристианских времен и должны найти себе объяснение в фактах праславянской и прарусской истории, фактах, которых мы не знаем, и по всему вероятно, никогда и не узнаем.»

Книга торкалась питань виникнення українських церков, вплив на художній стиль, планування і розписів. При чому опис був дуже чіткий та професійний з погляду мистецтвознавця.

У результаті цих поглядів і зацікавлення з'явилося монографічне дослідження «З історії українського мистецтвознавства» Завдяки енергійній діяльності колекціонерів – вихованців Харківського імператорського університету І. Є. Бецкого (1818-1890) та А. М. Альфорова (1811-1873), університетський музей поповнився в XIX ст. цілими колекціями витворів мистецтва.

Музей витончених мистецтв і старовини став своєрідним естетичним й культурним центром, в якому проводили свої заняття викладачі по історії мистецтва та естетиці.

Формуванню мистецтвознавчої експертизи цілком сприяло становлення мистецтвознавства, як систематизації художніх поглядів в загальному процесі.

Комплексне дослідження, осмислення художньої діяльності дало поштовх для розвитку та популяризації цінних предметів, картин і інших художніх об'єктів. Якщо брати мистецтвознавство загалом, ми можемо усвідомити саме поняття предмета: його складають 3 явища та пов'язані з ними процеси: власне художній твір, його автор (художник-творець) і реципієнт (глядач). Мистецтво визначає багатовекторність і зв'язок, характер із суміжними науками – антропологією, естетикою, історією, психологією, релігієзнавством, соціологією, філософією, тощо [1]. Саме з розвитком мистецтвознавства виникла потреба збереження та реставрації художніх об'єктів. В Україні задовго до виникнення відділів і лабораторій, окремі вчені виявили інтерес до матеріалознавчої експертизи творів мистецтва.

1.2. Судово-мистецтвознавча експертиза

Питання судово-мистецтвознавчої експертизи у кримінальному судочинстві України досліджував Шульга О.О. Зокрема у своїй дисертації він дійшов висновку, що діагностичні судові мистецтвознавчі експертизи є «найбільш складним видом судової мистецтвознавчої експертизи та виконують діагностичні завдання». До таких завдань вчений відносить: виявлення механізму події; визначення часу, способу і послідовності здійснення дій, подій; виявлення причинно-наслідкових зв'язків між часом, способом та послідовністю дій, природа якісних характеристик об'єкту; виявлення властивостей і ознак, що не піддаються безпосередньому сприйняттю [Шульга О.О. Судово-мист.експерт_дис. 2020, 273 с. (С. 215-216)].

В першому, до чого дійшов висновку Шульга О. О., що на 2020 рік задачі і проблеми мистецтвознавчої експертизи що виникають при розслідуваннях, потребують проведення на сучасному рівні, із застосуванням організаційних засобів.

І перше, що відрізняє судову мист. експертизу від мистецтвознавчого дослідження того, або іншого витвору мистецтва – це мета. Вона полягає в суто практичному застосуванні для з'ясування обставин кримінального провадження для досягнення правосуддя.

Судово-мистецтвознавча експертиза в Конституції України допомагає розслідувати злочини, пов'язані з крадіжками та серйозними адміністративним правопорушеннями.

Шульга О. О. торкався правової основи призначення судово-мистецтвознавчої експертизи, і чому загалом мистецтвознавча експертиза відіграє важливу роль у вирішенні питань, пов'язаних з серйозними розслідуваннями, а не просто купівлею та продажем.

Судово-мистецтвознавча експертиза пов'язана перш за все з становленням мистецтвознавства як науки, яка формувалась до другої половини ХІХ століття, але тут відіграють роль і криміналістика, теорія судової експертизи та погляд на мистецтво в другій половині ХХ століття, коли цінними стали не тільки матеріали, каміння та коштовності, а й їх культурна, історична і художня цінність, а також потреба судових проваджень досліджувати художні твори.

В дисертації О. Шульги атрибуція має визначення як – «встановлення авторства твору на основі композиції, почерку, мови й текстових відомостей, а також відомостей про його походження та історію», а визначення часу, обставин, місця та інших обставин, встановлення справжності й культурної цінності його створення відносять до мистецтвознавчої експертизи.

Експертиза – це процес дослідження належного питання, яким займаються експерти. А судово-мистецтвознавча експертиза належить експерту-мистецтвознавцю, що має науково-обґрунтовану думку.

Дослідження експерта-мистецтвознавця проводиться у сфері суспільної моралі, творі образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, нумізматики, антикваріату, де присутня їх культурна, археологічна, історична, наукова та інша цінність.

Архітектура теж входить до таких досліджень для пошуку всіх зв'язків, виявлених експертом, тут відіграють роль історико-культурний й художній статус об'єкта.

Об'єкти судово мистецтвознавчої експертизи поділяють на літературні, образотворчі та музичні, інша класифікація залежить від матеріалів та матеріальних носіїв на яких виконані творчі задуми.

Основні блоки питань, які вирішує мистецтвознавча експертиза - ідентифікаційні, діагностичні та класифікаційні. Ідентифікаційні вирішують встановлення авторства, ідентифікації, діагностичні питання вирішують художню, культурну та історичну цінність твору, місце і час створення, вік та матеріальну вартість, засоби й методи під час створення. Класифікаційні показники: відношення до певних класифікацій.

Класи судово-мистецтвознавчих нині у певному часі тільки формуються. Так вже виникли такі поняття, як судово-мистецтвознавча експертиза та судова психолого-мистецтвознавча експертиза. Перша займається з метою визначення історичної, наукової та культурної цінності, друга ж займається кіно, відео, носіями інформації і друкованими продукціями, що можуть відноситися до порнографії, або культу жорстокості і насильства.

В арсенал сучасних науково-технічних засобів в мистецтвознавчій експертизі входять:

Мікроскопічні (електронна та оптична); фотографічні (фіксуючі, вимірювальні та дослідницькі); хімічні (поділ і концентрування, кількісний склад з'єднань та сумішей); спектральні (елементарний, молекулярний склад); хроматографічні (газорідина, тонкошарова, рідина хроматографія); рентгенівські (просвічувані і дифракційні методи); фізико-технічні (властивості механічні, теплові, електричні, магнітні); математичні (логіка, математичний аналіз).

Насамперед залучення експерта-мистецтвознавця до процесуальної дії, який використовує свої знання і досвід, самостійно, в межах своєї компетенції,

відрізняє таку форму від інших процесуальних засобів доказування і залучення спеціалістів при виявленні, фіксації та вилученні доказів.

Специфіка експерта- мистецтвознавця особлива з професійної сторони. Він в силу своїх знань описує художньо-значимі предмети, виходячи з власних етико-естетичних поглядів, пояснюючи їх з процесного боку, як явище, дію, подію, з тих самих позицій, виходячи зі свої професійних та етико-естетичних відчуттів.

Зокрема діагностичні дослідження є найбільш складними. Вони виявляють механізм події (псування, розкрадання, незаконне володіння), стосуються незаконного вивезення, або ввезенням об'єкту культурної спадщини, забезпечення відповідного захисту культурних об'єктів.

1.3. Основи митної експертизи

Митна експертиза в Україні контролює переміщення культурних цінностей, а в її основі лежить ідентифікація поданих до контролю об'єктів. Митна експертиза – це попередня експертиза, яка відрізняється від комплексної експертизи, проведеної фахівцем-мистецтвознавцем.

В її основі лежить ідентифікація поданих до контролю культурних цінностей із цінностями, що дозволені до вивезення відповідними документами.

Основи митної справи досліджувала Калашнікова О. Л. в своїй книзі «Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей». Її праця допомагає визначити права і обов'язки згідно із статтями щодо проведення митної експертизи.

У статті 64 Митного кодексу визначено право митних органів, яке дозволяє проводити ідентифікацію творів, вибір приміщення де знаходяться, чи можуть знаходитись товари, а також транспортних засобів для їх перевезення.

Застосовуючі різноманітні митні заходи безпеки, такі як одноразові предмети, нумерування, ті пристрої опечатування, сожна легко встановити ідентифікацію. Цього можна досягти за допомогою голографічних етикеток,

цифрового маркування, ідентифікаційних знаків, штампів. Зразків і зображень товарів і транспортних засобів. Також можна складати описи разом із фотографіями, ілюстраціями, та іншими ознаками ідентифікації.

Такі методи можуть бути руйнівними для культурних цінностей, тому митник під час проведення експертизи може скористатися лише неруйнівними методами аналізу: тестування пам'ятки УФ-випромінюванням, ІЧ-випромінюванням, рентгенографією, чи апаратно-програмними засобами.

Ультрафіолетове тестування

Ультрафіолетові промені породжують люмінесценцію, світіння матеріалу в темряві, під впливом фільтрованих, ультрафіолетових променів. Такий тип світіння поділяють на флуоресценцію та фосфоресценцію. Флуоросценція – світіння, яке припиняється в момент припинення дії джерела випромінювання. Фосфоросценція – світіння, яке продовжується деякий час, після закінчення дії джерела випромінювання.

Обладнання, яке використовується під час ультрафіолетового тестування загалом має газорозрядні лампи, серед яких найпоширеніші ртутні лампи у вигляді трубки зі скла, чи кварцу.

До таких сучасних засобів належить люмінесцентний освітлювач, або ультрафіолетова лампа «Helling Germany Hamburg», або апарат для перевірки документів «Regula» та інші технічні засоби

Дослідження в УФ випромінюванні не завдає ніякої шкоди об'єктам мистецтва, тому вони є цілком безпечними для експертів. Найчастіше їх використовують для дослідження фарбового шару і покриття творів живопису.

Огляд ювелірних коштовностей під УФ-випромінюванням застосовується з метою відрізнити натуральні камені від штучних. Характер світіння в уф-випромінюванні зафіксований в таблиці для діагностики дорогоцінних каменів:

Тестування ІЧ-випромінювання

На фотографіях в інфрачервоному випромінюванні виявляють недоліки, які не можна виявити в УФ-випромінюванні, це можуть бути забруднення тонкого шару, кракелюру, підробки, тонування і реставраційні записи.

До технічного обладнання тут є найпоширенішими лампи розжарювання, але їх потужність зменшена до 2.2 %. Тут використовують детектор підробки «Regula», спектральну лупу з інфрачервоним діапазоном і т.д.

У митній експертизі інфрачервоні промені використовуються, якщо фахівець сумнівається в достовірності твору. Вони дають можливість звернути увагу на фактуру мазка, тобто растрові точки (якщо це підробка), або на справжність фарбового шару і мазка. Такі фальсифікації включають в себе підробки, авторські переробки, реставраційні втручання.

Рентгенографія

Рентгенівський метод дослідження використовується з 1930 років. Найчастіше він використовується для творів живопису . На рентгенівській плівці фіксується зображення, яке має вигляд тіньового зображення використаного твору.

Тут вже технічне обладнання складають медичні апарати, такі як стаціонарні рентгенівські апарати, імпульсивні апарати, та апарат промислового контролю. Під час проведення такого дослідження, картину кладуть так, щоб досліджувана ділянка знаходилася над отвором, крізь який проходить випромінювання. За допомогою рентгенографії можна помітити індивідуальний почерк митця приділивши увагу інформації про ґрунт.

Експертно-криміналістичні пристрої

Досить широке використання мають малогабаритні пристрої для ідентифікації ювелірних коштовностей. Це ультрафіолетовий прилад «Ультрамаг» КЗ-22,

компанії Philips, або 10(25) кратна лупа з ультрафіолетовим випромінюванням 365/264 нм.

Для точної ваги маленьких камінців, тобто коштовностей без прикрас, або ювелірних каменів різної форми і ваги використовують прилад Леверидж. Для визначення справжності ізумрудів, натуральних, чи синтетичних, використовують фільтр для ізумрудів «Челсі». Або для визначення проби золота, срібла, чи платини використовують детектор проби дорогоцінних металів.

При встановлені ціни та вартості твору, чи пам'ятки, використовується фактична, або мінова ціна, яка встановлюється накладною, чи актом купівлі-продажу. Мінова ціна – це прогнозована ціна, яку повинен чітко аргументувати експерт-фахівець, щоб дати максимально точний показник вартості.

Прогнозована вартість рахується безпосередньо за формулою $PB=B \times K$, де PB прогнозна вартість, B – собівартість виготовленого такого ж предмета у теперішній час, k -коефіцієнт збільшення базової вартості. В деяких випадках, коли це стосується коштовного каміння, цінного матеріалу, дорогоцінного металу і т.д., додається також M (маса, або вага).

1.4 Висновки

Україна відіграє вагомую роль у світовому розвитку експертизи. Присутні в Києві лабораторії, зокрема Бюро науково-технічної експертизи «АРТ-ЛАБ», засноване у 2009 р., проводять систематичні та комплексні дослідження приватних і музейних колекцій. Що в свою чергу свідчить про кваліфікованість експертів на світовому ринку творів мистецтва. А саме участь в конференціях з міжнародними організаціями та експертами дають не тільки можливість отримати знання, як наприклад проект Printempsukrainien (Франко-український культурний проєкт), що допоміг з'ясувати довготривале

зберігання лімозьких емалей, а й зв'язки і вшанування багатой Української спадщини. В музеях України достатня кількість скульптурних й образотворчих цінностей якими цікавляться європейські і світові організації, а деякі цінності можуть представити Україну в надзвичайно дорогоцінному становищі, насамперед Скіфська пектораль, якою захоплюються мешканці країн Європи, Японії, Канади і США, або трипільської кераміками з колекції Feldman Family Museum.

Переважає більшість важливих досліджень здійснюється у світових наукових центрах і публікуються англійською мовою, проте, в Україні вивченню сучасних напрямків експертизи з використанням недеструктивних методів аналізу приділяється недостатньо уваги, а результати проведених досліджень часто не є доступними для зацікавленої аудиторії. Переважає більшість праць присвячена експертизі творів живопису, а дослідження з металу та паперу є нечисленними.

В 2019 році була опублікована стаття, щодо передумов створення єдиної інформаційної системи для організації і проведення наукової та науково-технічної експертизи в Україні (Зассанська С. В. «Передумови створення автоматизованої інформаційної системи організації та проведення наукової і науково-технічної експертизи в Україні») Авторка статті зазначила необхідність такого підходу в рамках застарілої освіти, що більше зумовлена підготовкою рутинної і монотонної роботи, де автоматизація і роботизація залишають місце лише в творчій праці. Але глобальні процеси свідчать про важливість використання таких методів, а особливо у зв'язках з іноземними партнерами, де можна представити і зацікавити світові експертні організації. Інформація проведених експертиз зберігається на паперових носіях, але що буде, якщо вона стане більш доступною?

Бізнес-моделі закордонних стартапів дозволяють широкому колу користувачів з різних куточків світу звернути увагу на презентацію важливих експертних подій. Програмне забезпечення «Prezi» дозволяє у хмарному середовищі створювати дивовижні презентації, «Sparkol» - хмарна технологія

для створення анімованих відеороликів. «Сінсора» – платформа для інтеграції мультимедійного контенту і т.д.

Отже, зараз, коли зображуване сприймається щиро, без іронії і люди співвідносять зображене з реальністю, настав час для кожного окремо вибирати свій напрям у нескінченному потоці дослідження скульптури і мистецтва. А спільність допоможе підтримати і розвинути індивідуальність, як парадоксально це не звучало б.

РОЗДІЛ 2. ПРИКЛАДИ СТАНОВЛЕННЯ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

2.1 Туринська плащаниця

В розрізі становлення мистецтвознавчої експертизи в Україні варто почати зі становлення мистецтвознавчої експертизи в світі.

Один з яскравих прикладів - це дослідження Туринської плащаниці, яке розпочалося ще у 1898 році коли вона була вперше сфотографована.

Важливо зупинитися на тому, що Туринська плащаниця - це цей предмет релігійного культу викликав і викликає інтерес не лише мистецтвознавців.

Але й істориків, археологів, хіміків, фізиків, біологів та ін. Тож, дослідження цього релігійного атрибута завжди було в площині міждисциплінарних досліджень.

Перша експертиза відбулася в Парижі під керівництвом професора І. Делажа. Детальний огляд фотознімків показав, що зображення співпадає з анатомією розп'ятої людини. Другий фотознімок 1931 року дав ще кращі результати.

Методологія проведення мистецтвознавчої експертизи з існуючої гіпотезою, або обліковими даними, які підлягають сумніву перш за все передбачає проведення візуального дослідження з наявною фотофіксацією та загальним описом предмета.

Цікавим фактом є те, що гіпотеза П. Барбе про те, що тіло не може триматися просто на цвяхах, пройшовши не один експеримент з трупами. Пізніше (ближче з I до II сторіччя н. е.) знайшли труп людини померлої на хресті, як і у людини на плащаниці, його руки були пробиті не в долонях, а в зап'ястях.

В 1969 році зорганізувалось об'єднання в США, яке назвало себе STURP (Shroud of Turin research project – проект дослідження туринської плащаниці), що використовували фізико-хімічні методи, для чого відправили відповідну апаратуру. *Фізико-хімічні методи дозволять визначити склад та основу предмета, матеріал, а також продукти руйнування цих предметів, і в цьому випадку органічного матеріалу - тканини.*

Дослідження включали спектроскопію, флуоресценцію, радіо і термографію, мас-спектрологію, мікрофотографію. Так, в місцях червоних плям, були знайдені мікроелементи справжньої людської крові. За допомогою цифрового зображення вдалося спостерігати тривимірне зображення фото і його деталей.

Тривимірна реконструкція перенесла відмітки всіх виявлених страждань Ісусом в Новому Заповіті. Аналіз фотографій Алан і Мері Уонгер привів до висновків про те що орбіти очей вкриті чимось круглим з відображення букв USAI. Спеціалісти нумізмати виявили рідкісну монету з надписом «TIBEROU KAICAROC» («Імператор Тиберій»), і таким чином вчені дійшли висновку, що очі знайденої людини були вкриті монетами Понтія Пілата не пізніше 29 року. *В мистецтвознавчій експертизі важливими фактором (в атрибуції тим паче) є поєднання техніко-технологічних методів ідентифікації. Визначення хімічного складу металів та сплавів – невід'ємна частина сучасного аналізу нумізматичних предметів.*

Далі Туринською плащаницею займався Маккроун. Коли в 1978 році вона знову стала об'єктом дослідження, Маккроун використав клейку стрічку, щоб виявити найменші деталі лляного полотна, і дійшов висновку, що червоні часточки були ідентифіковані, як оксид заліза (Fe_2O_3) та слугували барвником. Але далі при використанні мікроаналізу з лазером «націленим» на окремі частки показав, що немає використання на рисунку неорганічних об'єктів.

Під час пожежі 1532 року в часовні, де знаходилась плащаниця в срібній шкатулці, нагрів цієї шкатулки міг призвести попадання декількох крапель металу на тканину.

Ще одна гіпотеза американського вченого співтовариства із збірником «Археологічна хімія», що містить дослідження Джайлса Картера, містить в собі інформацію, що зображення сформувалось під дією на тканину інтенсивного рентгенівського випромінювання. Їй слугувало виявлення

довгих пальців та восьми маленьких плям в районі рота, схожих на зуби, або різко виділених скул, що передають вигляд, схожий рентгенівський знімок. Для виявлення віку туринської плащаниці були причетні кілька лабораторій із США, Англії та Франції, для дослідження потребувалось більш менш 60 років, і в 1988 було виявлено що час вироблення полотна лежить між 1260 і 1390 роках. *Для виявлення віку використовують методи інфрачервоної та раманівської спектроскопії, або радіовуглецевого аналізу.*

У висновку виявилось, що чимало зусиль було витрачено на перевірку гіпотез, розрахунків та експериментів, починаючи від фізико-хімічних досліджень і закінчуючи рухом небесних тіл, що, як виявилось не мали під собою серйозного підґрунтя.

2.2 Креманські скрипки

Ще одним прикладом розвитку мистецтвознавчої експертизи, як важливого процесу дослідження, було знайдення і переміщення кременських скрипок, що належали Антоніо Страдіварі і Нікколо Амати (1596-1684 рр.) З власноручно виготовлених етикеток на скрипці можна було дізнатися. Що Антоніо народився в 1644 році (етикетки скрипок, виготовлених в 1736 році мають напис «на 93-му році», а етикетки інструментів 1737 р. має напис «на 93-році»).

Те що Страдіварі був учнем Ніколо Амати підтверджує знайдена англійським майстром Гіллом етикетка « Учень Ніколо Амати зробив в 1666 році», з 1667 Страдіварі вже не називав себе учнем.

Відомо, що в 1729 році Страдіварі купив погребальний склеп, де в 1737 були поховані він і його дружина. К 1869 церква і монастир були знищені від старості, таким чином прах зник назавжди.

В 1691 році Страдіварі пробував відійти від техніки створення скрипок Ніколо Амати, і змінив реконструкцію створив свій тип скрипки. Особливість закладалась в зменшенні ширини дек, але головне звучання не задовольнило

майстра і він повернувся до моделі типу grand Amati. Все ж таки у віці 60 років він створив скрипку, що за допомогою співвідношення верхньої та нижньої деки створювала здібність наповнювати звучанням великі приміщення та мала інші переваги. Кількість інструментів Страдіварі з його рук містила близько 1500 скрипок.

Ще одним талановитим майстром був Гварнері дель Джезо (1697-1744).

Характерною особливістю його інструментів були своди дек, пересічення яких відрізнялось від інших майстрів. Дерево на його інструментах першокласне, для верхніх дек він використовував грубу ялину, а для нижніх клен з широкими променями радіального розпилу. Колір нанесеного лаку був різний – від золотаво-жовтого, до ніжно-вишневого.

Також відомий італійський майстер, що увійшов в список талановитих кремонських майстрів (Андреа, Іосіфа Гварнері та ін.) – Лоренцо Сторіоні (1751 – 1801 рр.) останній з класичних італійських майстрів до початку XIX ст.

Перша скрипка Страдіварі датується 1706 роком, він покрит її особливим помаранчево-червоним кольором, що нагадував окрас коралів. С початку XIX ст. вона належала імператору Олександрю I, а потім опинилася в Берліні. Зловмисники, намагаючись змінити її зовнішність, змили майже весь лак.

Друга скрипка, виготовлена Страдіварі в 1736 році зберіглася менш знищеною, так як зберігалась під доглядом і на ній ніхто майже не грав.

Дослідженням цих скрипок займався Е. Ф. Вітачек.

Багато дослідників вважають, що якість звуку багатьох інструментів визначається не тільки якістю дерева, а й його покриттям, якістю ґрунту та лаку.

Біохімік з Х'юстонського університету Дж. Надьварі провів ще один дослід, він зняв з віолончелі сучасний лак і замінив його своїм «супом з креветок».

Зміна звучання інструменту була неочікувана, та пояснена тим, що лак на хітиновій основі сприяє вібрації деревини.

2.3. Карта Вінланда

Основою експертної мистецтвознавчої методології є дослідження для визначення засобів і методів роботи з твором. Для цього необхідне поглиблене дослідження, а саме, вивчення пам'ятки встановлення її ідентифікації та атрибуції, аналізу ступеню збереженості об'єкта....

Зокрема застосування аналітичної хімії, прикладної фізики, біології стають в нагоді при визначення досить спірних питань в мистецтвознавчій експертизі, як, наприклад, виявилось дослідження карти Вінланда навколо якої близько 10 років йшла дискусія с приводу її автентичності.

Вирішаючи дані про підробку були зроблені під час дослідження хімічного складу чорнил, мікроскопічні зразки яких були відібрані з поверхні карти, неруйнівним методом, тобто, таким, який не завдає шкоду пам'ятці.

Комплекс неруйнівних методів дослідження допомагає зберегти твір і зробити дослідження максимально безпечним, щоб не створити перешкод, або зіпсувати об'єкт. Зараз за методикою туди входять візуальні дослідження з залученням оптичних пристроїв, спектральні дослідження у видимій, ультрафіолетовій, інфрачервоній та рентгенівській ділянках спектра.

З 1974 року затвердилась думка про те, що карта Вінланда підробка, і ось, починаючи з 1987 року за її дослідження взяли американські хіміки-аналітики «Аналітикал кемістрі» та опублікували дані, що заперечують дані про підробку та настоюють на повторному дослідженні.

Карта була знайдена в 1957 році Енцо Ферраджолі, він показав її на виставках в Лондоні, Парижі та Женеві. По розмірам вона становила 41 см шириною і 29 см у висоті. На карті латинню розписані дані - 62 географічні назви і зроблено 7 пояснень. Вона переплітала в собі латинський рукопис і звіт про місію папи Інокентія IV до великого хану монголів.

Карта, яка повинна були служити доповненням до справжнього звіту ставила під собою сумніви.

Важливим аспектом атрибуції твору є палеографічний і графічний аналізи, ці методи широко використовувалися в становленні мистецтвознавчої

діяльності. Їх застосовували для дослідження підписів, написів, монограм (визначення символіки і семантики зображень, геральдичні мотиви і т.д.)

Перед істориками та географами з'явилось перший картографічний доказ того, що Вінланд – це північна Америка, тобто карта дивувала своїм описом місцезнаходження регіонів землі, особлива точність надавалась Гренландії. Відповідно тогочасна думка, що нормани не використовували карту могла бути хибною.

За допомогою палеографічного і графічного аналізу здійснювалось співвідношення з часом і твором, можна отримати інформацію про пізніші привнесення, підписи або написи, специфічні внесення, які могли належати авторі, або вказувати на нього.

1957 року карту купив Лоуренс Уїтен і надав її спеціалісту з літератури Томасу Марстону та хранитель карт Олександрю Вьєтору. Згодом Марстон звернув свою увагу на схожість в почерку латинських букв зі схожістю енциклопедичної праці «Історичне дзеркало» Вінсента де Бове XIII ст. Також там просліджувалися однакові ходи книжного хробака.

В 1967 році працівники музею Девід Бейнс-Коуп почали вже серйозно досліджувати карту, хоча зразки чорнил їм не дозволили взяти. Але за допомогою ультрафіолетових променів, чорнила починали флуоресціювати, і характер світіння карти досить сильно відрізнявся від флуоресценції обох рукописів, а характер плям книжного хробака не можна було вважати повним. Тобто думка Марстона про те, що чорнила співпадали з чорнилами «Дзеркала» була хибною. Тому сучасна методика дослідження ґрунтується на використанні детального візуального огляду у видимих і невидимих променях, як першому етапі дослідження, тобто проведення огляду за допомогою спеціального обладнання: під мікроскопом, в ультрафіолетових та інфрачервоних ділянках спектру.

Для подальшого дослідження виготовили голку з діаметром кінця менше мікрметра. Вона призначалася для зняття мікроскопічних чорнил з поверховості. Перед відбором мікроскопічних частин в голку помістили

невидиму неозброєним оком кулю швидко-діючого клею, який фіксував окремі часточки.

Заключенням «Macron association» по експертизі карти Вінланда мало такі висновки: наявність у вивчених мікрочасток чорнил значних кількостей чистого двоокису титану, а також виявлення подвоєння ліній на карті, що свідчили про фальсифікацію.

Таке закінчення відбулось в 1974 році в Лондоні. Більше 10 років про неї не згадували і вона зберігалася у Йельському університеті.

Після винайдення фізиками пристрою для прискорення заряджених частинок (ізохронний циклотрон) в ядерній фізиці, науковці знову повернулися до цієї карти. Пристрій використовують не тільки для ядерних реакцій, а й для визначення елементного складу деяких предметів.

Томас Каххіл, фізик, виявив, що склад пергаменту практично не відрізнявся від складу пергаментів середньовіччя, а виявлення дуже малої кількості титану взагалі протирічило висновкам компанії «Macron association».

Таким чином, для повернення подальшої експертизи карти Вінланда, потрібна була поява принципово нових наукових засобів, так як численні спроби досягти вірної і точної експертизи залишалися невдалими.

Поява сучасних методів і розвитку в галузі мистецтвознавчої експертизи дала змогу отримати нарешті точний результат:

Вже в 2021 році карта знову виявилась фальсифікацією, проданою за 10 мільйонів доларів. Нові дослідження за допомогою спектрографічного методу дослідження доказали, що карта є підробкою XX сторіччя.

Численні дискусії с приводу карти дивували своєю кількістю і зусиллями, але при проведенні експертизи необхідно приділяти увагу попереднім дослідженням і відомостям про походження пам'ятки. Умовна інформація про пам'ятку поділяється на: а) високу ступінь відомостей (безперечний оригінал, підробка, або фальсифікація, імітація); б) середній ступінь відомостей (не зовсім художній рівень схожості з манерою художника, наявність сумнінностей, розбіжностей); в) низьку ступінь відомостей (у

зв'язку з поганим станом збереженості пам'ятки, або відсутністю матеріалів для аналізу).

РОЗДІЛ 3. МЕТОДОЛОГІЯ І ФАКТОРИ ЦІНОУТВОРЕННЯ

Загальнонаукові методи матеріалістичної діалектики, діалектичної логіки, формальної логіки. Серед загальнонаукових методів – спостереження, вимірювання, порівняння, експеримент. Система методів дослідження творів мистецтва, їхня атрибуція та експертиза ґрунтується на дослідницьких задачах проведення дослідження. Такі дослідження в свою чергу ґрунтуються на використанні фахових знань.

Специфіка мистецтвознавчої експертизи є домінуючим фактором розробки методів та методології її проведення.

Зокрема, метод пізнання дає можливість дослідити об'єкт аналізуючи його від зовнішніх уявлень про нього до глибинної сутності, визначивши його поняття та визначення. Таке ретроспективне пізнання становить прямий шлях набуття знань про об'єкт.

Аналіз практики використання спеціальних професійних навичок та фахових знань для проведення мистецтвознавчої експертизи свідчить про необхідність проведення сучасних досліджень розробляючи новітні теоретичні методи дослідження враховуючи специфіку і норми вдосконалення методичних основ дослідження.

В лабораторії судово-трасологічної експертизи використовується методика ідентифікації витворів зображуваного мистецтва, зокрема картин. Вона передбачає виявлення і фіксацію окремих ознак, необхідних для подальшої ідентифікації картини. Цим проблемам присвячені наукові праці Ш. М. Хазієва, Д. А. Усова, А. В. Бушина та ін. Експертиза витворів зображуваного

мистецтва поєднує в собі класичний мистецтвознавчий аналіз (стилістичний) й технологічне дослідження.

Сукупність прийомів для проведення експертизи музейних предметів досить різноманітна, але якщо брати основи проведення, то до них зокрема належать *атрибуція, класифікація, систематизація, інтерпретація та опис*. Під час атрибуції проводиться загальна характеристика предмета: матеріал, з якого виготовлений предмет, техніка, дата, місце створення, колір, розшифровуються різні знаки, клейма, печатки, написи, підписи, стиль виконання та фотофіксація.

В загальній класифікації дослідження предмета відбувається за допомогою визначення типу джерела, вони бувають досить різноманітними: соціальна приналежність, хронологічні ознаки, тематична класифікація (проводиться в музеях історичного профілю) та ін.

Основні методи дослідження творів мистецтва умовно можна розподілити на фізико-хімічні методи, оптико-фотографічні методи, візуальні, або мікроскопічні методи та рентгенографічні. [табл. 1]

Одними з найважливіших методів проведення мистецтвознавчої експертизи, який визначають в цілому порядок її проведення – це образно-стилістичний аналіз творів, що дозволяє виявити індивідуальні ознаки об'єкту, за допомогою таких понять як «жанр», «композиція», «ритм», «кольори й колорит», тощо. Відповідність твору вимогам того, чи іншого стилю – один з важливих аспектів мистецтвознавчої експертизи культурних цінностей.

Порівняльно-історичний метод дозволяє виявити аналогічні дані стосовно написів, підписів, клейм, інших позначок, які також допомагають з'ясувати чи підтвердити місце та час створення, автора чи власника об'єкта експертизи, оскільки кожна культурно-історична епоха створює власну систему просторово-часових координат культури. [2]

Методологічні основи проведення експертизи виробів з фарфору та фаянсу включають в себе візуальні методи дослідження, разом з якими застосовуються прийоми об'єктивні та суб'єктивні прийоми. Але в їх випадку наукові дослідження не зовсім розкривають методологічні засади. Аналізуючи проблеми дослідження саме цих виробів можна виокремити 3 групи дослідження: 1) аналіз історичних, документальних особливостей, загалом інформації; 2) ідентифікація твору; 3) дослідження позначок. [3]

Отже, основними методами експертної діяльності є теоретичні та практичні знання з науково-реставраційної практики, що допоможуть знайти відповіді на експертні питання і отримати інформацію для дослідження скульптури, кераміки, фаянсу та інших музейних виробів. Щодо дослідження кераміки, тут також є особливість в недоторканості пам'ятки, відмінності привнесених доповнень, реставраційних матеріалів та ін. Загалом порівнюючи бази для отримання інформації, вітчизняні матеріали не настільки доповнені методичними розробками у відмінності від зарубіжних.

3.1. Експертиза ювелірних виробів

Одне з провідних місць в мистецтвознавчій експертизі посідає експертиза ювелірних виробів. Становлення і розвиток ринкових відносин в Україні сприяли отриманню рішень, що базуються на науково-обґрунтованих оцінках ювелірних товарів.

На формування авторської концепції оцінювання коштовностей в Україні, як основи для прогнозування оціночної вартості, вплинули праці В.В.

Індутного, Н.В. Притульської Г.Ф. Пугачевського, М. Фрідландера, Е. Уїнстона, А. Міллер та ін.

Оціночну експертизу ювелірних коштовностей слід проводити з використанням системного оцінювання основних характеристик товару і критеріїв що визначають її споживчу цінність.

Таку концепцію розв'язано за допомогою експериментальних досліджень та експертиз, щодо їх ідентифікації, справжності, оціночної вартості.

Доведеність експертного висновку щодо прогнозування вартості підвищена за рахунок побудови та розробки систем оцінок споживної цінності з урахуванням особливостей світових ринків ювелірних товарів.

В ситуаціях невизначеності сторін в оцінюванні товарів визначається тим що оцінювання товарів повинно здійснюватися у випадках, встановленими законодавством України та міжнародними угодами. Цей процес може відбутися на підставі договору, або за згодою сторін, вимогу однієї з сторін.

Наукова база експертизи почала розвиватися на початку 60-х років ХХ ст, а наукові підходи щодо оцінки вартості майна – наприкінці ХХ ст.

Експертні дослідження набули особливого значення після розпаду Радянського Союзу. На початку 90-х років з'явилися праці П. А.

Красовського, А. В. М. А. Ніколаєвої та ін.

Експертиза повинна своїм чином встановлювати відповідність об'єкта експертизи вимогам і нормам чинного законодавства, стандартам технічним умовам та правилам (також правилам Європейського співтовариства), вимогам справжності та якості, рівню витрат для того, щоб визначити їх економічну ефективність, конкурентоспроможність, стан, цінність, вартість, безпеку споживання, тощо.

Експертна оцінка, на відміну від товарознавчої базується на практичному і теоретичному досвіді експерта, його порівнянні з прототипами, застосуванні різних методів, соціологічних, експертних досліджень.

На підставі експертних думок визначаються такі характеристики, як номенклатура, показники якості критерії оцінки, коефіцієнти вагомості.

Оцінювання товарів з художньою та історичною цінністю здійснюється в музеях та антикварних магазинах на підставі атрибуції. Термін «атрибуція» (від лат. *attributio* – приписування) мистецтвознавці інтерпретують як визначення достовірності, автентичності, авторства, місця й часу створення. Науковий словник «Музейні терміни», продукт лабораторії музеології,

характеризує назву та призначення предмета шляхом аналізу його визначальних ознак: технології виготовлення, пристрою, авторства, створення, матеріалу, тривалості життя, географії та хронології.

Вільний ринок, включаючи антикварні магазини, виставки та аукціони, проходить оцінку антикварних цінностей фахівцями з атрибуції з акцентом на певний вид мистецтва та історичний період. Відповідно до Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» Оцінку майна виокремлено в інший вид оціночної діяльності [275] 275 – Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 5 червня 2003 року № 898-IV, зі змінами та доповненнями.

Суб'єктом оціночної діяльності є оцінник. Основна відмінність експертизи від інших видів оцінювання товарів полягає в тому, що: 1) експертизу здійснює експерт, або група експертів у випадках невизначеності, протиріччя й сумнівів), або конфліктних ситуаціях; 2) процедура проведення експертизи завжди передбачає вирішення проблемних питань у замовника і повинні бути вирішені під час її проведення у формі експертного висновку (іноді акта експертизи). [5]

Виникає багато спірних питань у визначенні терміну «експертиза». За В. І Далем експертиза – це огляд, перевірка, розслідування чого-небудь експертами і висновок їх про що-небудь, а С. І. Ожегов цей термін визначає як розглядання якого-небудь питання експертами для надання експертного висновку»

Пропозиції авторів щодо процесуальної, або товарознавчої експертизи подібно до підтвердження відповідності, заслуговують на увагу, тому що всі види експертиз мають однакову юридичну силу.

Виокремлення, або тенденція, щодо проведення експертизи на території державної установи зафіксовані в Законі України про оціночну діяльність, де формою звітності оцінки, яка здійснюється згідно з наказом посадової особи, є експертний висновок (акт експертизи), а незалежної оцінки – звіт.

Визначення товарознавчої експертизи можна сформулювати лише за допомогою досконалого вивчення як самих об'єктів оцінки, так і предмета дослідження з врахуванням прозорого вмотивованого висновку.

Враховуючи показники не тільки споживних властивостей товарів, а й соціальних й естетичних, які оцінюються експертними методами, що стосується зокрема художніх та антикварних виробів, можна забезпечити повну оцінку.

Щодо подальших дій замовника з предметом дослідження, рекламування його, або втручання у його справи, зниження, підвищення рейтингу продажу товару експертний висновок не дозволяє. Тобто експерт приймає позицію конфіденційності та незалежності.

Оцінку характеристики з присутніми, або відсутніми дефектами, визначення причин їх виникнення, або наявності здійснює експертиза в підрозділах Торгово-промислової палати під час приймання товару від споживачів для реалізації в системі комісійної торгівлі.

Набагато складнішою вважається комплексна експертиза, яка охоплює всі, або найбільш значущі характеристики товару. Для її проведення включають спеціалістів з різних галузей знань. Вибір експертів при проведенні комплексної експертизи визначається не сумою знань різних за фахом компетентностей, а функціональний взаємозв'язок, на підставі якого треба зробити загальний експертний висновок. Відміною від комплексної експертизи є комісійна експертиза, яка здійснюється групою експертів однієї галузі.

Складність історичної та художньої цінності полягає ще й у тому, що дослідженню й оцінці підлягають не тільки показники з відсотком зниження якості, а й історико-культурна значущість, визнання виробу, і це потребує нових методів експертної оцінки.

Для ювелірних, художніх та антикварних виробів притаманні здійснення купівлі-продажу на вторинному ринку, оподаткування по заповітах та

спадку, страхування, заміни та ремонту. Постановки в бухгалтерський облік, тощо

Важливим фактором оцінки в напрямі експертизи товарів є встановлення фальсифікації, підробки товару, тощо.

Системна товарознавча експертиза має розглядатися як один з важливих способів підходу. З одного боку це – це нормативно-правова діяльність, а з іншого - як дослідження основних характеристик товару, що дають можливість визначити ефективність їх подальшого використання.

Авторське бачення Артюх Т. М. щодо визначення поняття «товарознавча експертиза» (ТЕ) - це сукупність організаційно-правових, економічних, технічних, психоетичних заходів, які спрямовані на одержання комплексної, інтегрованої оцінки на підставі вивчення, перевірки, аналітичного та експериментального вивчення певного питання, явища. Процесу, що пов'язані з інформаційною, кількісною, якісною і вартісною оцінку твору (предмета) протягом їх життєвого циклу та результати яких оформлюються у вигляді експертного висновку. Тому вимоги ТЕ передбачають обумовлений вимогам, компетентний, вмотивований висновок.

Експертиза ювелірних товарів, що були у споживанні є найбільш розповсюдженими та складними товарознавчими експертизами. Необхідність їх проведення виникає у таких випадках [16] 1) наявність розбіжностей між підприємством виробником, майстерною гарантійного ремонту та споживачем, що знайшли недоліки в товарі; 2) спори у справжності товару в ломбардах, антикварних магазинах, підприємствах обслуговування (виготовлення ювелірних виробів на замовлення); 3) при присутності пошкоджень і недоліків товару в підприємствах, ломбардах, магазинах та ін. організаціях під час стихійних лих, пожеж, порушень умов зберігання, якщо цей товар належить підприємствам та окремим особам; 4) при визначенні справжності, цінності антикварних виробів з метою прийняття рішень щодо їх подальшого використання та вартісної оцінки.

16 – Артюх Т. М. Мета оцінки ювелірних виробів та умови використання її результатів // Коштовне та декоративне каміння. – 2003. - №2(32). – С. 29-33.

Перш ніж здійснити оцінку за заявою підприємства, споживача, або продавця, експерт повинен вирішити такі питання: наскільки проблема, що вноситься в експертизу, вирішувана; чи порівняні витрати на експертизу з вартістю об'єкта експертизи; яку необхідну інформацію потрібно представити для проведення експертизи. Як правило при проведенні експертизи керуються нормами, представленими в договорі, стандартах та інших документів, або технічними умовами. Але варто врахувати, що ряд показників нормується для нових товарів, а не для тих, що були в експлуатації та виготовленні багато років тому, зокрема антикваріату. Наприклад, не можна визначити якість огранювання старовинної огранки діаманта за сучасними технічними умовами, або відповідність вмісту дорогоцінного сплаву та проби антикварного виробу за чинними стандартами.

В такому випадку завдання полягає у визначенні якості за допомогою номенклатури, показників якості, з'ясуванні причин виникнення дефекту, відсотка зниження якості, або відсотка зносу. В експертному висновку зазначається також товар, який був в експлуатації та реставрації [28]

28 – Артюх Т. М., Байдакова Л. І. Праксеологічні аспекти експертизи ювелірних коштовностей // Вісн. Львів. комерц. акт. – Серія товарознавча. – 2004. – №6 – С. 147-154.

В експертному висновку доцільно надавати диференційований розподіл, щодо зниження якості товару (предмета), дефектів, залежно від причин виникнення, Експертиза коштовностей повинна передбачати такі дії

- Визначення показників (можливо у відсотках) за якими відбулось зниження якості;
- Визначення елементів, що втрачені або реконструйовані

- Встановлення зниження показників якості у відсотках окремо за дефектами виробничого характеру, і дефектами що виникли внаслідок поганого догляду, збереження, реставрації тощо
- Оцінка стану збереження та інтегрованого показника зносу (у відсотках)

Методи експертно-дослідницького дослідження поділяються на об'єктивні з використанням фізичних і хімічних методів та суб'єктивні з використанням органолептичних та інформаційно-аналітичних методів, у тому числі логіко-математичних, евристичних, тощо. При цьому використані методи можуть відноситись і до суцільно нових, а не тільки загально відомих.

3.2. Експертиза культурних цінностей при переміщенні за кордон

Експертиза культурних цінностей при переміщенні за кордон є обов'язковою, відмова від проведення експертизи являється відмовою від вивезення культурних цінностей за межі України.

Міністерство культури та інформаційної політики займається регулюванням переміщення та є головним органом, який реалізує державну політику в цій сфері. Тобто існує нормативно-правова база, що несе в собі закони с приводу перевезення культурних цінностей. Вона має в собі визначення про Порядок проведення, визначення Центрального органу, про свідоцтво, Державний реєстр і т.д.

Порядок правил вивезення та визначення поняття суб'єкта, замовника, або мистецтвознавця експерта визначає Порядок проведення державної експертизи культурних цінностей, також в ньому визначається плата за її проведення.

Існує декілька видів проведення державної експертизи: попередній, первинний, повторний, додатковий та науково-технічний. Попередня визнає об'єкт культурної цінності, або предмет культурного призначення на підставі критеріїв атрибуції; первина експертиза проводиться для обґрунтування експертного висновку; повторна проводиться у разі виникнення порушень в

згідно з Порядком дій, або від претензій замовника; додаткова у разі її необхідності і контрольна та науково-технічна у разі перевірки попередніх висновків та за ініціативою обох сторін.

Проста експертиза не потребує вивчення додаткової спеціалізованої літератури, а складна потребує, до того ж в складній експертизі може проводитись поглиблений фізико-хімічний аналіз з використанням спеціальної технології.

Визначення способу експертизи відбувається згідно поданих замовником відповідних даних. Проведення експертизи може відбуватися в одному з державних установ, закладів культури, та інших закладів, які мають право на проведення.

Заявник має подати в Державну службу контролю, або уповноваженій організації письмову заяву із зазначенням мети вивезення, тимчасового вивезення за кордон та відповідні документи, що посвідчують особу.

Експертний висновок друкується на відповідному бланку структури, яка проводила таку експертизу. Він має бути завірений підписами, мати атрибутивний опис та можливість вивезення об'єкта за межі. В експертному висновку повинні бути присутні такі критерії, як достовірність об'єкта, автор, назва, атрибутивний опис, причетність до історичних подій, стан збереженості, соціокультурна функція, рівень пізнання, наукова значущість, оціночна вартість і т.д., відповідно до Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей.

На підставі позитивного експертного висновку, Міністерство видає «Свідоцтво про право вивезення культурних цінностей з території України.»

3.3 Критерії оцінки творів та фактори ціноутворення

Для оцінки творів мистецтва використовується мистецтвознавча експертиза, у ході її проведення використовуються різні види експертиз: гемологічна, технологічна, пробірна, трассологічна (визначення віку), ідентифікаційна,

або експертиза автентичності. Окрім встановлення автора, реставраційних робіт, визначення приналежності до певного періоду часу, вона дає відповідь на питання, чи має досліджуваний предмет культурну, наукову, художню, археологічну, або іншу цінність.

Мистецтвознавці експерти мають перед собою орієнтований перелік вирішуваних питань: 1) чи є наданий на дослідження твір оригіналом?; 2) хто є автором досліджуваного предмета?; 3) чи підлягав даний твір реставрації?; 4) яку вартість має твір що досліджується?; 5) чи містяться на даному носії інформації твори, що пропагують культ жорстокості та насильства?; 6) чи є твір автентичним?; 7) чи належить наданий на дослідження предмет історичну, наукову, художню, або етнографічну значимість? Вирішення цих питань дає можливість встановити справжню цінність твору мистецтва.

Зазвичай мистецтвознавці, які брали на себе відповідальність проводити експертизу мали перелік вирішуваних питань і ґрунтувалися у своїх висновках на аналізі якихось художніх ознак і накопичених знань, частина з яких була вирішальною.

Важливим критерієм оцінки творів мистецтва являється системний підхід, тобто відокремивши низку принципових положень, це дає можливість досліджувати твори мистецтва під різними кутами зору. Можна виділити три загальні принципи такого підходу: предметно-структурний (особливо необхідний для експертної практики, це походження, зміст, зовнішні особливості), функціональний (художня цінність, наукова цінність, тобто художнє само по собі є етично нейтральним і потребує єдності краси) й історичний.

Описуючи якість культурних цінностей, при якій використовується сукупність різних параметрів й характеристик, зазвичай експерти користуються принципово різними підходами до вирішення цього питання. Ніхто спеціально таких критеріїв не розробляє, тому вони укладаються поступово на основі практичного досвіду у сфері аналізу результатів торгової діяльності та проведення відповідних зіставлень. Взаємодія споживача, та

розпорядника культурними цінностями є єдиною конструктивною основою для визначення висновків та якості їхньої культурної цінності.

В порядку проведення державної експертизи культурних цінностей пунктом 8 затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2003 р. № 1343, визначено, що в експертному висновку державної експертизи окрім достовірності об'єкта експертизи, назви та атрибутивного опису має зазначатися і його оцінна вартість.

В Україні існують регулятори, що приймають рішення щодо вартісної оцінки державних культурних цінностей згідно з законодавством України: 1) Міністерство культури молоді та спорту; 2) Фонд державного майна України; 3) Міністерство юстиції. Та із виникненням кваліфікації 15.1

Мистецтвознавчі дослідження, у Міністерстві внутрішніх справ України, там також готують мистецтвознавців експертів, які приймають такі рішення.

Якщо брати визначення вартості колекційних геологічних зразків, то вона визначається під час проведення експертизи та оцінки даного зразка. Для цього використовується ідентифікація (діагностика) досліджуваного об'єкту, визначаються індивідуальні якісні характеристики та вчення висновків експертів-палеонтологів, або експертів по метеоритам. Діагностика проводиться за допомогою спеціальних критеріїв (унікальні, рідкісні, поширені), і по кожному критерію встановлюються коефіцієнти, які безпосередньо визначають його орієнтовану вартість.

Прогнозна оцінна вартість досліджуваних об'єктів (ПВ) є пропорційною кількості позитивної інформації про них і обраховується як добуток базової вартості (БВ) аналогічних чи подібних колекційних геологічних зразків, та множини коефіцієнтів (k_i), що відповідають встановленим при діагностиці категоріям критеріїв якості колекційних геологічних зразків.

В об'єктах культурної цінності, таких як живопис, гравюра, порцелян, малюнок, значним гарантом цінності є провенанс, котрий підвищує ціну художнього твору або антикваріату. Провенанс – це походження, попередня історія. На прикладі поширення поціновувачів Валерія Гегамяна,

неповторної історії створення його мистецької спадщини, ціна на його картини з кожним роком зростає, так у 2011 році картина гегамяна «Африканка» була продана за 240 тис. гривен.

В об'єктах такої культурної цінності, як антикварні, або декоративно-ужиткові вироби з бронзи, фактори ціноутворення виникають за допомогою відповідних критеріїв оцінки якості до товарознавчих груп (протоколу, оцінки, таблиці), за допомогою яких експерт формалізує корисну інформацію та прогнозує вартість.

Короткий опис критеріїв оцінки якості виробів з бронзи: а) розміри твору; б) якість обробки творів з бронзи; в) вік пам'ятки; г) наявність важливих написів та клейм г) рівень визнання автора та наявність авторства; д) стан збереження пам'ятки.

Найцінніші зразки декоративно-ужиткового мистецтва, антикварні та мистецькі вироби потребують обліку атрибутивної інформації за більш розширеним переліком критеріїв: таких як індекс ліквідності (показує кількість днів, необхідних для перетворення поточних активів у готівку), тиражованість, наявність історії побутування пам'ятки та інших.

Використання цих критеріїв збільшує величну сукупного індексу якості й показник прогнозованої якості.

Власне вартість мистецького твору в незначній кількості описується матеріалами для його створення чи показниками вартості цих матеріалів. Коли робота береться до уваги, тут відзначається багато факторів – історія авторства (провенанс), репутація художника, історія аукціонів, тиражованість, історія продажів, кон'юнктура і мода. І коли твір нарешті виходить у ринок, йому присвоюється певна ціна, яка складається з багатьох факторів, багато з яких взагалі не мають відношення до якості виконаної роботи з точки зору естетики чи майстерності художника. Тут втрачають силу і такі елементарні закони, як закони попиту і пропозиції. Так, наприклад

картина у галереї може як завгодно довго не знаходити свого покупця, але її ціна, всупереч зазначеним законам не падає.

В принципі на ринку мистецтва ціноутворення будується так само, як на ринку цінних паперів – на основі котирування, в яких враховуються результати систематичних фіксацій аукціонних продажів.

Особливу роль у факторі ціноутворення відіграють ЗМІ, або професійні та друковані видання, які в свою чергу можуть бути навіть не для кола ерудованих покупців. Простір побутування художньої реклами – масові і глянцеві видання, соціальні мережі, її аудиторія – масовий споживач мистецтва. Журналісти, які беруть на себе відповідальність афішувати про той чи інший твір, можуть навіть не бути зацікавленими мистецтвознавцями, а цікавитись наприклад особистими подробицями автора, що не завжди стає можливістю для продажу твору, таким чином він втрачає свою цінність. Все це призводить до того, що власні реальні достоїнства твору мистецтва як такого практично втрачають значення. Визначальним стає його «соціальне буття», причому і останнє також розуміється лише як його рейтинг у специфічному салонно-ринковому середовищі. У результаті, при добре збудованому піарі навіть якась найпростіша геометрична фігура здатна стати досягненням мистецтва.

ВИСНОВКИ

У висновках бакалаврської роботи сформульовані основні результати дослідження та проведений систематичний аналіз результатів даної роботи.

1. Досліджено, що формуванню мистецтвознавчої експертизи в Україні посприяв розвиток дослідження іконопису і його реставрації на початку ХХ століття, коли з'явилась потреба у збереженні та охороні пам'яток мистецтва. Важливий внесок у вивчення творів внесла наукова реставрація. Цей

самостійний і специфічний метод дослідження, що неодноразово дозволяв побачити недоліки і все додане пізніше, наближав до уявлення про справжній вигляд об'єкта. В XIX в більшій мірі науковців цікавила іконографія та історичні відомості про неї на прикладі Я. Суши.

2. Визначено, що до Харківської школи мистецтвознавців, формуванню мистецтвознавчої експертизи сприяли такі дослідники як Василь Щавинський, Володимир Пещанській, Стефан Таранушенко, Сергій Гіляров Михайло Драган, Микола Касперович, Йова Кондзалевиц та ін. В основному їх тематикою було дослідження церковних старожитностей і культурних цінностей на території церков. В XIX столітті аналітичні методи застосовувались досить рідко, в основному це були техніко-технологічні аспекти.

3. Проаналізовано діяльність Харківської школи мистецтвознавства. Визначено таких дослідників, які внесли вагомий внесок в розвиток українського мистецтвознавства, як С. І. Побожий, А. Білецький, Н. Сумцов, Ф. Шміт, О. І. Кирпічников, Д. І. Каченовський, А. С. Півненко, І. М. Удріс, І. Я. Кроненберг. Виявлено, що на українське мистецтво вплинули загалом давньохристиянська історія і Візантійський стиль. Завдяки І. Є. Бецькому та А. М. Альфоровій Харківський музей поповнився колекціями витворів мистецтва.

4. Визначено розвиток судово-мистецтвознавчої експертизи, яка нерозривно пов'язана з становленням мистецтвознавства, але відрізняється метою дослідження. Вона розглядає справи, пов'язані з кримінальними провадженнями, конфіскацією майна та досягненням правосуддя. Найбільш складним видом судово-мистецтвознавчої експертизи є діагностична експертиза. Дослідниками в українській експертизі були Шульга О. О., І. В. Гора, С. М. Кірізлеєв та ін.

5. Проведено приклади становлення мистецтвознавчої експертизи у світі, визначено їх основні методи за допомогою методички:

- фізико-хімічні, визначення склад та основу предмета, матеріал, а також продукти руйнування цих предметів, і в цьому випадку органічного матеріалу - тканини. (Приклад «Туринська плащаниця»);
- поєднання техніко-технологічних методів і ідентифікації, виявлення монети на очах на плащаниці;
- методи інфрачервоної і раманівської спектроскопії, або радіовуглецевого аналізу, щоб визначити рік виявлення 1260-1390, що розвіяли гіпотези про справжність туринської плащаниці.

Розкрито секрет звучання кременьських скрипок Ніколо Страдіварі, які відрізнялись покриттям лаку і якістю ґрунту, що впливали на звук.

Наведений приклад численних дискусій с приводу карти Вінланда, яка майже століття досліджувалась експертами, а заключенні висновки на протязі багатьох років були не вірними, бо при проведенні експертизи була приділена недостатня увага попереднім дослідженням. Поява сучасних методів допомогли розпізнати фальсифікацію.

б. В дослідженні виділені основні методи проведення мистецтвознавчої експертизи спираючись на систематичних аналіз наукових даних. Зокрема, це образно-стилістичний аналіз, порівняльно-історичний аналіз при якому застосовуються фізико-хімічні методи, оптико-фотографічні методи, візуальні, або мікроскопічні та рентгенографічні. Приведено основних українських дослідників експертизи ювелірних виробів: Індутного, Н.В. Притульської Г.Ф. Пугачевського, М. Фрідландера, Е. Уїнстона, А. Міллер та ін. Визначено спосіб проведення експертизи при переміщенні культурних цінностей через кордон.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ : Міністерство Юстиції України (режим доступу):
https://minjust.gov.ua/m/str_1518
2. Річний план закупівель обладнання. КНДІСЕ : веб-сайт. URL:
<https://kndise.gov.ua/richnyj-plan-zakupivel/> (дата звернення: 04.04.2023)
3. Черкашина Н.О. Експертиза творів мистецтва як специфічний вид наукової діяльності. *European Scientific Platform*. зб. наук. праць «Логос» 2021. С. 201-203.
4. Новікова К.В., Міщенко І.І. Презентація методики мистецтвознавчої Експертизи. ДНДЕКЦ МВС (загальна частина). 2019.
5. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства Внутрішніх Справ України. Верховна Рада України : Наказ від 18 лип 2017.
6. Карпов В.В. Експертиза творів мистецтва у хронотопі культури: аспекти професійної підготовки фахівців. Матеріали ІV міжнар. наук.-практ. конф. Київ. 2019 р.
7. Карпов В. Державна політика у сфері надання послуг з експертизи культурних цінностей. Вісник НАКККІМ. : наук. Журнал «Міленіум» 2017. С. 3-6.
8. Про порядок введення в дію Закону України «Про судову експертизу»: Постанова Верховної Ради України. ВВР : 1994, № 28, ст.233.
9. Тимченко Т. Р. Петліна Д. Д. До витоків експертизи живопису в Україні. зб. наук. праць: тексти культури. 2017. С. 127-154.
10. Побожій С. І. Становлення і розвиток мистецтвознавства Харківському університеті (1805 - 1920). НАН: автореф. на здобуття канд. Мистецтвознавства. Київ. 1993. С. 3-26.

- 11.** Ворочич І. Актуальні проблеми державної мистецтвознавчої експертизи в сучасній Україні. Інститут Проблем Сучасного Мистецтва: УДК 351.85(477)«20». 2019. С. 63-66.
- 12.** Домін Ю. М., Кравченко О. О. Про необхідність вдосконалення законодавства щодо переміщення через митний кордон України культурних цінностей // Вісник прокуратури. Київ, 2001. №1. С. 29–31.
- 13.** Акімов Д. І. Сегментація арт-ринку в маркетингу образотворчого мистецтва. Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць: вип. 39. 2021. С. 27-31.
- 14.** Тканьчук Р. Мистецтво колекціонування. Колекціонування як форма культурної активності. Харьков. 2016. 372 с.
- 15.** Варивончик А. В., Цугорко О. П., Мазур Б. М. Історичний контекст та сучасні тенденції розвитку в ювелірному мистецтві України. Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. 2021. С. 32-36
- 16.** Міронова Т. В. Метафізика постмодерного фігуративу в українському мистецтві кінця ХХ — початку ХХІ століття. Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. 2021. Вип. 39. С. 37-42.
- 17.** Борисенко М. О. Кислотність та способи її нейтралізації у процесі превентивної консервації та реставрації архітектурної графіки. Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. 2021. Вип. 39. С. 43-46.
- 18.** Мостовий С. В. Особливості доповнення втрачених елементів в музейній реставрації на творах зі срібла. Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. 2021. Вип. 39. С. 47-52.
- 19.** Хіночек В. В. Розвиток арт-ринку в культурному просторі України. Кваліфікаційна робота. Тернопіль 2021. 65 с.
- 21.** Голосний Р.А. Афоніна О. С. Українська ікона XVIII-XIX століть: проблема атрибуції. Дис. на здобуття докт. мистецтвознавства. 26.00.01. Київ. 2020. 76 с.

- 22.** Белофастова М. В. Максимов С. Й. Сучасне українське мистецтво як інвестиційний актив. Дис. на здобуття проф. мистецтвознавства. 26.00.01. Київ. 2020. 240 с.
- 23.** Щавинський В. А. Нариси з історії техніки живопису і технології фарб Давньої Русі. Державне соціально-економічне видавництво: монографія. 1935 р. 158 с.
- 24.** Лентовський А. М. Технологія живописних матеріалів. зб. наук. праць «Искусство». Ленінград. 1949 р. С 2-48.
- 25.** Фоль. К. Досвіди порівняльного вивчення картин. Видавництво Г. А. Лемана та С. І. Сахарова: видання 2-ге. 1916. - 207 с.
- 26.** Віннер А. В. Матеріали олійного живопису. Мистецтво. 1950. – 522 с.
- 27.** Бранський В. П. Мистецтво та філософія. Бурштиновий оповідь. 1999. 704 с.
- 28.** Фармаковський М. В. Акварель, її техніка, реставрація та консервація. 2000. 154 с.
- 29.** Капітан Л. І. Український історичний журнал у контексті дослідження історії України XIV - середини XVII ст. Автореф. дис. на здобуття канд. іст. наук : спец. 07.00.06. Дніпропетровськ. 2000. 20 с.
- 30.** Кондаков Н. П. Іконографія Господа Бога та Спаса нашого Ісуса Христа. Санктпетербург. 1905. 242 с.
- 31.** Рудик Г. Б. Культурологічно-естетичні параметри українського нефігуративного живопису (90-ті роки XX століття). Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філос. наук : спец. 17.00.01. Київ. 2001. 65 с.
- 32.** Кравченко М. В. Формування та впровадження нової парадигми соціальних цінностей українського суспільства (управлінський аспект). Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. наук з державного управління : спец. 25.00.01. Київ. 2001. 20 с.
- 33.** Карпенко О. В. Несен І. І. Вплив народного мистецтва на живопис художнього авангарду в Україні першої третини XX ст. Дис. на здобуття канд. наук.. Київ. 2019. С. 4-15

- 34.** Ревенок Н. М. Сучасні методи мистецтвознавчої та технологічної експертизи виробів з порцеляни та фаянсу. Вісник НАКККІМ: публ: УДК 7.02:62-242.3. Київ. 2015. С 154-157.
- 35.** Асаулова Е. В. В. Е. Лоханько. Дослідження, консервація та реставрація музейних пам'яток: досягнення, тенденції розвитку. Наукова діяльність, історичний аспект. ІХ міжнародна науково-практична конференція 2013 р.: Тези доповідей. — К. ННДРЦУ. 2013. С. 10–16.
- 36.** Мистецтвознавство / Т. В. Кара-Васильєва, О. В. Ламонова, З. А. Чегусова // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. – Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-65378>
- 37.** В. Я. Настюк І. В. Тулянцева. Роль та значення висновків мистецтвознавчої експертизи під час переміщення культурних цінностей через митний кордон України. УДК 351.862.22:340.69:339.543. 2009. URL: <https://www.hniise.gov.ua/14288-mistetstvoznavcha-ekspertiza.html> (дата звернення 05.05.2023)
- 38.** Центр експертизи та оцінки при НАКККІМ. URL: <http://www.afo.com.ua/uk/center-for-examination-and-evaluation> (дата звернення 05.05.2023)
- 39.** Індутний В. В. Оцінка культурних цінностей. Київ. 2009 С. 6-77.
- 40.** Фурман Я. В. Критерії оцінювання творів мистецтва при проведенні мистецтвознавчої експертизи. НАВС URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/9103/1/СУДОВО-ЕКСПЕРТНА_p358-361.pdf (дата звернення: 09.03.2023). Київ. С. 1-4
- 41.** Силко Р. М. Силко Є. М. Арт-ринок як соціальна система. Реферат. URL: <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/7416> (дата звернення 11.03.2023). Київ. 2021. С. 317-337
- 42.** Калашнікова О. Л. Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей. Знання. Київ 2006. 479 с.

43. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21.09.1999 р. № 1068-XIV : станом на 13 лют. 2020 р.

44. Про затвердження Інструкції про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України : Наказ М-ва культури і мистецтв України від 22.04.2002 р. № 258. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0571-02#Text> (дата звернення: 05.03.2023).

45. Про затвердження Переліку державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей : Наказ М-ва культури України від 31.03.2017 р. № 267 : станом на 19 груд. 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0529-17#Text> (дата звернення: 06.03.2023).

46. Про затвердження Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення : Постанова Каб. Міністрів України від 26.08.2003 р. № 1343 : станом на 17 квіт. 2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1343-2003-п#Text> (дата звернення: 06.03.2023).

47. Про культуру : Закон України від 14.12.2010 р. № 2778-VI : станом на 1 верес. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 22.09.2022).

48. Про міністерство. Міністерство культури та інформаційної політики України. URL: <https://mkp.gov.ua/content/pro-ministerstvo.html>. (дата звернення: 06.03.2023).

49. Індутний, В. Мережко Н. Піркович К. Аналіз якості та вартості антикварних деокооративно-ужиткових і мистецьких творів з бронзи на ринку Ураїни. Товарознавчий вісник. URL: <http://tovvisnik.lutsk-ntu.com.ua/index.php/tovvisnik/article/view/79/72>. (дата звернення 11.03.2023). 2020.

- 50.** Анайлов Д. Рєдін Є. К. Стародавні пам'ятки Києва. Софійський собор, Золотоверхо-Михайлівський та Кирилівський монастирі. Харків. 1899 р. с. 1-62.
- 51.** Рєдін Є. К. Гросман Н. І. Вандельштейн Г. І.. Каталог виставки XII археологічного з'їзду у Харкові. «Відділ церковних старожитностей». Р. 1902. с. 1-75
- 52.** Шман С. Ю. Методологічні засади експертної діяльності в Україні. Вісник НАКККІМ № 1'2020 : УДК 7.072.5:011.82] 2020. 19 с.
- 53.** Ревенок Н. М. Мистецтвознавча експертиза українського фарфору та фаянсу XIX – початку XX ст. та методи її проведення. УДК: 7.02:62-242.3 URI: <http://195.20.96.242:5068/kvnaoma-xmlui/handle/123456789/191> (дата звернення 17.03.2023). 2015. С. 151.
- 54.** Ревенок Н. М. Методичні рекомендації для курсу навчальної дисципліни «Реставрація скульптури та творів декоративно-ужиткового мистецтва з кераміки». УДК 7:02; 37.013.2; 37.012.3 URI: <http://195.20.96.242:5068/kvnaoma-xmlui/handle/123456789/157>. 2016. С 67-73.
- 55.** Ваганов П. А. Ваганова О. П. От гипотезы к истине. 1974. 130 с.
- 56.** Збірник нормативно правових актів з питань вивезення, внесення та повернення культурних цінностей // Методичний посібник. Артліт, Київ, 2006. С. 319.
- 57.** Калашнікова О. Л. Основи мистецтвознавчої експертизи та різноманітної оцінки культурних цінностей // Підручник Калашнікова О. Л. Знання. Київ, 2006. С. 479
- 58.** Настюк В. Я., Тульянцева І. В. Роль та значення висновків державної експертизи під час переміщення культурних цінностей через митний кордон України // Вісник Академії митної служби України. Серія: «Право». Дніпро, 2009. №1. С. 98–104. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2009_1_16 (дані звернення: 07.05.23)
- 59.** Платонов Б. О. Основи оціночної діяльності // Підручник Б. О. Платонов. НАККіМ, Київ – 2013. С. 227

60. Примак А. Ф. «Питання захисту культурних цінностей при перетіні державного кордону України» Праці Центру пам'яткознавства: Зб. наук. пр., Київ – 2013. Вип. 24. С. 78-86. Режим доступу:

<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/81563/09->

[Prumak.pdf?sequence=1](http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/81563/09-Prumak.pdf?sequence=1) (дані звернення: 15.05.23)

61. Черноус Ю. М., Лопата О. А. «Поняття та завдання судово-експертної діяльності у сучасних реаліях». Криміналістика і судова експертиза:

міжвідом. наук.- метод. зб. / Київський НДІ судових експертиз; редкол.:

Пувін О. Г. (відповід. ред.) та ін. Київ, 2016. Вип. 61. С. 620.

62. Вілкова С. А. Товарознавчі експертизи – теорія та практика – РИИЦ ПКИ, 2000. – 121 с.

63. Коломієць Т. М., Притульська Н. В., Романенко О. Л. Експертиза товарів. Київ нац. торг.екон. ун-т. 2001. 274 с.

ДОДАТКИ

Таблиця методів дослідження 1

Фізико-хімічні	Мікроскопічні, рентгенографічні	Оптико-фотографічні, візуальні
<ol style="list-style-type: none"> 1. Емісійний спектральний аналіз; 2. Лазерний спектральний мікроаналіз; 3. Якісний аналіз; 4. Кількісний аналіз; 5. Мікрохімічний аналіз сполучних речовин; 6. Інфрачервона спектроскопія органічних сполучних речовин; 7. Тонкопрошарна хроматографія сполучних речовин; 8. Аналіз ліпідних сполучних речовин; 9. Мікрохімічний аналіз неорганічних матеріалів.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Рентгенофазовий аналіз; 2. Інфрачервона спектроскопія; 3. Растрова (скануюча) електронна мікроскопія; 4. Рентгенівський мікроспектральний (мікрозондовий) аналіз; 5. Метод рентгенівської флуоресценції; 6. Метод компенсації графії; 7. Кристалооптичний метод; 8. Люмінесцентний метод 9. Крапельний метод	<ol style="list-style-type: none"> 1. Дослідження в монохроматичному світлі (ультрафіолетове та інфрачервоне світло); 2. Фотографічне дослідження; 3. Візуальне дослідження

Таблиця виявлення на підробку коштовних камінців в уф. випромінюванні та без 2

Камінь	Натуральний в уф та без	Штучний в уф та без
Діамант, безбарвний і жовтий, коричневий і зелений	<p>В уф: Блакитний, зелений Без:</p> 	<p>В уф: Дуже жовтий, або інертний Без:</p>
Бірюза	<p>В уф: Відсутній, білуватий, блакитнуватий Без:</p> 	<p>В уф: Молочно, або блакитнувато – білий Без:</p>
Перли чорні	<p>В уф: Блакитний, білий, червоний Без:</p> 	<p>В уф: Інертний, або плямистий Без:</p>
Ізмуруд	<p>В уф: Інертний Без:</p> 	<p>В уф: Інший камінь Без:</p>
Рубін	Дуже кармінно-червоний	Інертний

		
Сапфір безбарвний і жовтий	В уф: Інертний, слабо – оранжевий Без:	В уф: Інертний Без:
		
Янтар	В уф: Блакитнувато-білий, жовто-зелений Без:	В уф: Інертний Без:
		
Корал	В уф: Блідо-фіолетовий, пурпурно-червоний Без:	В уф: Інертний Без:
		
Шпінель	В уф: Інертний Без:	В уф: Інертний Без:
		

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

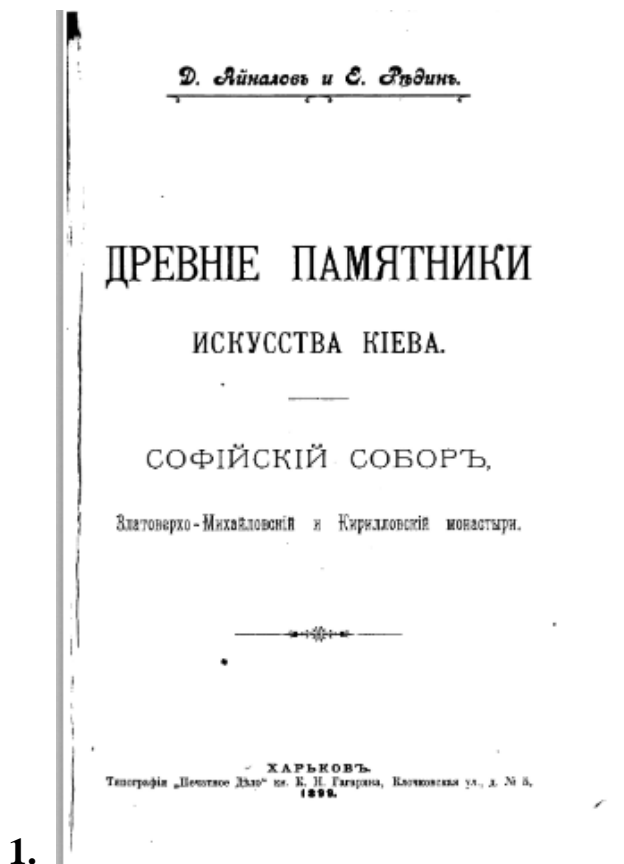
1. Анайлов Д. Редін Є. К. Стародавні пам'ятки Києва. Видання 1899 р.
2. Гросман Г. А. Редін Є. К. Вандельштейн. Каталог виставки XII археологічного з'їзду у Харкові. Видання 1902 рік.
3. «Мистецтво давньої Русі України» 1919 рік. Видання коштує близько 46 тис. грн.
4. Напис на зворотній стороні карти Вінланда. Присутність титану в чорнилі, свідчить про їх сучасне походження, у той час як на трьох попередніх зображеннях у штучних кольорах виділяються елементи, що відповідають середньовічному залізно-жовчному чорнилу.
5. Виявлення присутності титану за допомогою макрорентгенофлуоресцентної спектроскопії (XRF)
6. Скануючий рентгенофлуоресцентний спектрометр, який показує розподілення по карті різних елементів.
7. Висвітлення в інфрачервоному світлі, який показав що виправлені чорнила написані сучасними чорнилами, а не виправлені середньовічними.
8. Процес розчистки картини «Гентський віттар»
9. Ідентифікація реставраційних втручань і поновлень.
10. Відбиток пальця Каземіра Малевича на «Чорному квадраті»
11. Рентгенограма демонструє якість обробки основи з деревини.
12. Для встановлення авторства картини, експерти-мистецтвознаці співпрацюють з музейними архівами.
13. Магазин сучасного декору, де продаються різні декоративні і мистецькі цінності.
14. Моє проведення реставрації декоративного приладу з годинником, гігрометром и термометром.
15. Сучасний індійський підсвічник.
16. Малайзійська кераміка
17. Архіви мистецької експертизи в бібліотеці Вернадського

18. Спарвжні фото Києва ХІХ століття.

19. Зниження ціни на фруковницю ручної роботи з бісквітного фарфору до 6 тис. грн.

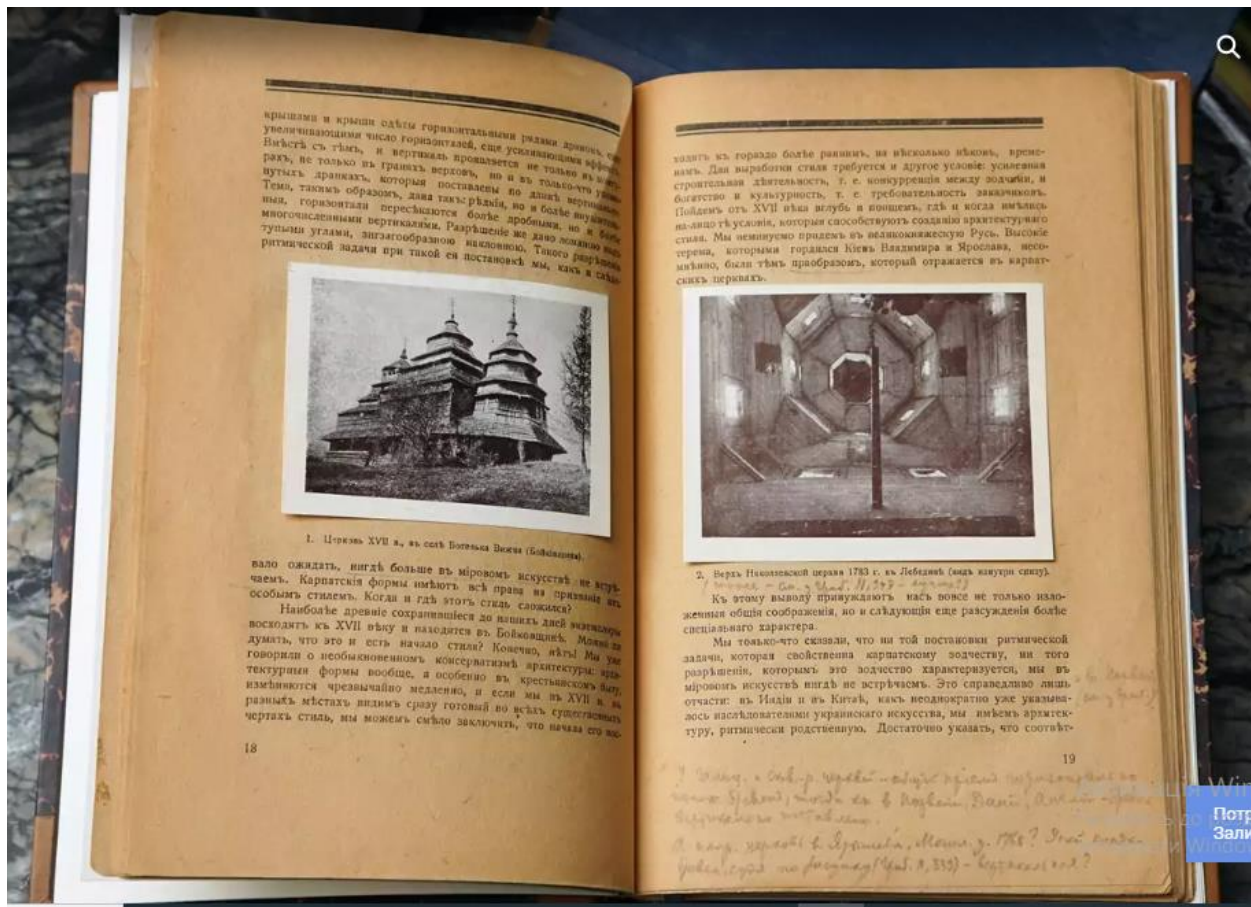
20.21.22.23.24.25. Вилучені цінності в депутата, щодо незаконної діяльності на окупованих територіях. Унікальний гунський меч із золотим оздобленням, золота візантійська ікона ХІ-ХІІ століть, прикраси, шоломи і ікони, які мають високу культурну цінність.

ІЛЮСТРАЦІЇ

2.

3.

6.

uotam perfecte obe
t exposat officium ut si
exceratari desiderat
facilia beuim etiam
uolenti aggredia
o peccandum sui supe
ritatem. Ine patem
us supra vixes iuge
iudicis que vidi de
ntellem cu benezabi
ribus nostri ordmne.
rt. Johanne sedis ap.

7.

8.

9.

AK

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

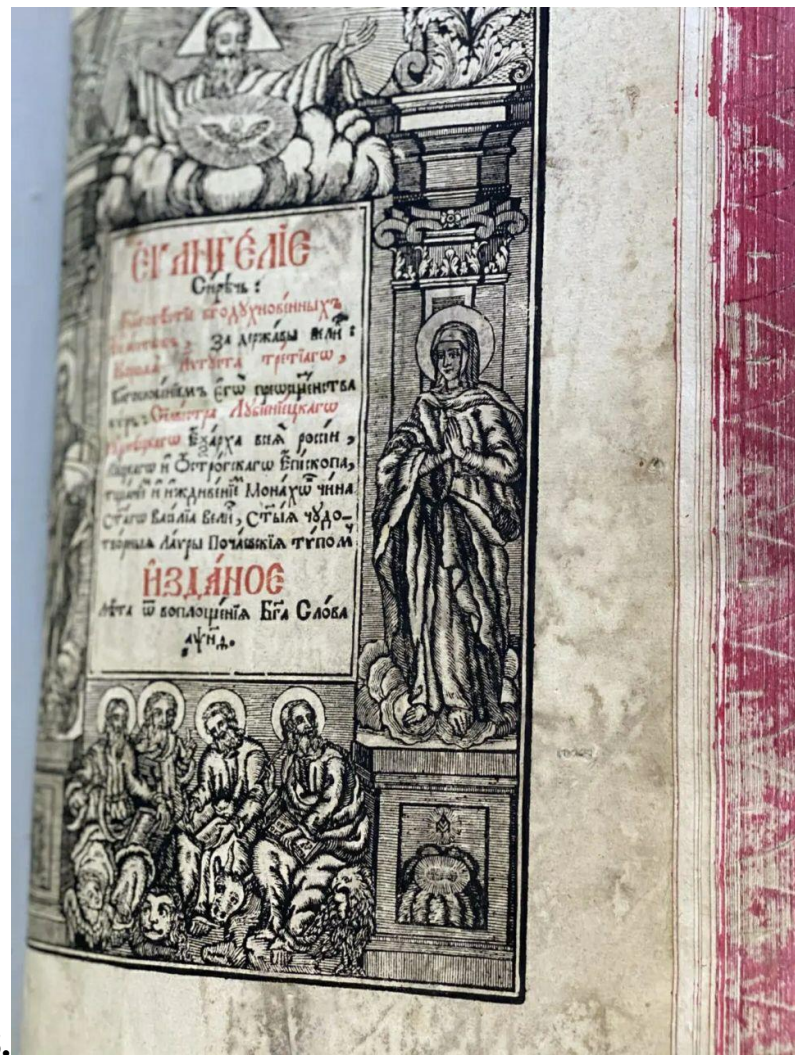
25.

26.

27.

28.

29.

30.